

1912 SEÇİMLERİNDE MUSEVİ CEMAATI'NDEN İTTİHATÇI MEBUS ADAYI SALİH B. GÜRCİ VE SEÇİM BEYANNÂMESİ

Salih Tunç*

Özet

Jön Türk Devrimi'nden sadece birkaç yıl sonra İmparatorluk yönetimi üzerindeki nüfuzlarını giderek arttıran İttihat ve Terakki Kadrosu, sorunlar karşısında bunaldıkça otoriter bir yönetim anlayışına yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu otoriter tutum ve yönetim anlayışı, 1911'de İttihatçılara karşı ciddi bir muhalefetin gelişmesine neden olacaktır. İttihat ve Terakki yönetimine karşı gelişen siyasal hareket Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında teşkilatlanmıştır. Fırka henüz yeni kurulmuşken, İstanbul mebusluğu için yapılan ara seçimde, bir oy farkla bile olsa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı kazanmıştır. Bu durum muhalefet gurubunda büyük bir sevinç yaratırken, iktidar gurubu bu sonucu, iktidardan uzaklaşmanın ilk işareti olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti (İ.T.C.), kabine ve meclis-i mebusan nezdinde bir takım girişimlerde bulundu. Bu çerçevede, özellikle Kanun-ı Esasi'nin 35. maddesinin değiştirilmesi üzerinden bir sonuca ulaşmayı ve ülkeyi seçime sürüklemeyi hedeflediler. Sonuçta İ.T.C. bu girişiminde bir şekilde başarılı oldu ve ülke, uzun yıllar meşruiyet sorunları tartışılacak bir seçim ortamına girdi. 1912 seçimleri Devletin iç ve dış siyasal sorunlarına ilişkin tartışmaların yanı sıra, devlet kurumlarının ıslahı ve yeniden yapılanmasına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirdi. Bu nedenle kimi mebus adayları bu tartışmalarda, siyasal konularına göre yer aldılar. Hakkında Paris'te münteşir gazete yayıncılığı ve Osmanlı Telgraf Ajansı kurucu müdürlüğü dışında bilgi bulunmayan Salih B. Gürci de Bağdat mebusluğu adaylığı vesilesiyle yayınladığı seçim beyannâmesiyle, Devlet'in yeniden yapılanması ve ıslahı konusunda görüş ve düşüncelerini açıklama zemini bulmuştur. Bu çalışmada, Musevi milletinden bir mebus adayının portresi ile seçim beyannâmesinde ele aldığı konular, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ile Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde bulunan bazı belgeler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Salih B. Gürci, Meclis-i Mebusan, İttihat ve Terakki, Seçimler, Jön Türkler*

Abstract

A Unionist Deputy Candidate from Jewish Community in 1912 Elections: Salih B. Gürci and His Election Proclamation

Only a few years later from the Young Turk Revolution, the Staff of Union and Progress increased the influence gradually on the Empire administration. When the Staff of Union and Progress faced with problems, they preferred an authoritarian management style. This authoritarian attitude and management concept led to the development of a serious opposition against the Unionists in 1911. The political movement developed against the administration of the Union and Progress has organized under the name of Liberty and Entente Party. Although the

---

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, E-mail: salihitunc@akdeniz.edu.tr

party was founded yet, the candidate of the Liberty and Entente Party won the election even a margin of one vote in the by-election done for the Istanbul deputy. This situation created a rejoicing in the opposition group. The result of this election was evaluated by ruling group as the first signs of removal from power. Therefore, the Community of Union and Progress made several attempts in the sight of the Cabinet and the Ottoman Parliament. In this framework, they aimed to the reach a conclusion especially via the change of 35th item of Constitution and to the attraction into the general election of country. Eventually, the Community of Union and Progress was successful in this attempt and the country entered an election atmosphere. The loyalty problems of this election have been discussed for many years. The 1912 general election caused the discussions concerning both the political problems at home and abroad of the Government and the improvement and the restructuring of Government Agencies. Therefore, some deputy candidates took place according to their political positions in these discussions. Salih B. Gourджи, about whom there is not any information except his newspaper broadcasting in Paris and his founder manager of the Ottoman Telegraph Agency, candidated for the Baghdad deputy in this election. In election declaration published with the cause of his candidate, Salih B. Gourджи explained his opinions and ideas about the improvement and the restructuring of Government. In this study, the portrait of a deputy candidate from the Jewish nation and the subjects in his election declaration will be evaluated in the light of some documents located in the Prime Ministry's Ottoman Archives and the Archives of the French Foreign Ministry.

Key Words: *Salih B. Gourджи, Ottoman Parliament, Union and Progress, Elections, Young Turks*

Giriş

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir hayli zamandan beri sürdürdüğü ve giderek şiddeti artan otoriter yönetim anlayışı, 1911 yılına doğru kendisine karşı ciddi bir muhalif hareketin gelişmesine neden olmuştu. Bir taraftan İtalyanlarla sürdürülen Trablusgarb Savaşı'nın yaratmakta olduğu buhran, diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yürütmeye çalıştığı rejimin giderek siyasal durumu ağırlaştırması ve gemesiyle beliren çıkmaz, siyasal ortama 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulması biçiminde yansımıştı.¹ Fırka henüz yirmi günlükken gündeme gelen bir ara seçim, iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin daha da derinleşmesine vesile olacaktır. Zira dönemin Hariciye Nazırı Rifat Paşa'nın Londra Büyükelçiliği'ne atanması nedeniyle boşalan İstanbul mebusluğu için, 11 Aralık 1911'de yapılan ara seçimi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın aday kıl payı da olsa, bir oy farkla kazanmıştı. Bu sonuç, Hürriyet İtilafçılar ile diğer muhalefet cephesinde büyük bir sevinç yaratmıştı. Öyle ki bu gelişme, birçoğları için 1908 Devrimi kadar önemli bir zafer olarak görünürken, İttihatçılar gelişmeyi yaklaşan düşüşlerin bir belirtisi ve derhal harekete geçme gerekliliğinin işareti olarak görmüşlerdir.²

Bu düşünceden hareketle Cemiyet, bir yandan bazı önde gelen etkili üyelerini Kabine'ye sokmaya çalışırken, diğer yandan da 1876 Kanun-ı

¹ Birinci 1990, s.48; Tunaya 1988, I; s.264-265; Ahmad 1999, s.127.

² Demir 2007, s.172; Lewis 1988, s.221; Turfan 2003, s.216.

Esasisi'nin 35. maddesini değiştirme arayışlarına yöneldi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1876 Kanun-ı Esasisi'nin 35. maddesini değiştirmeye yönelmesinin altında, bu maddede yapılacak bir değişiklikle Meclis-i Mebusan'ın feshi yolu açılarak, bir an önce seçimlere gitme düşüncesi bulunmaktaydı. 1876 Kanun-ı Esasi'sinin 35. maddesi, Hükümet ile Meclis-i Mebusan arasında bir kanunun kabulünde bir uyuşmazlık çıkması halinde, hükümetin kararında ısrar etmesi ve Meclis-i Mebusan'ın da ayrıntılı gerekçeleriyle, ilgili kanunu tekraren reddetmesi durumunda Padişah'a, Meclis-i Mebusan'ı feshetmesi yetkisini vermekte idi. Ancak 1876 Kanun-ı Esasi'sinin bu maddesi üzerinde Ağustos 1909'da, diğer bazı kanun maddelerinde yapılan tadilat gibi yeni bir düzenlemeye gidilerek, *yasamanın yürütme* karşısındaki konumu biraz daha güçlendirilmişti.³ Fakat hali hazırdaki cari hüküm İttihat ve Terakki'nin siyasi menfaati ile bağdaşmamakta idi. Bu bakımdan İttihat ve Terakki'nin hedefi diğer gelişmelerin yanı sıra, ara seçim uyarısını da dikkate alarak, mevcut kanun hükmünü, 1909 düzenlemesinden önceki haliyle yeniden kabulünü sağlamak, böylelikle seçimleri öne almayı kolaylaştırmaktı. Cemiyet'in bu girişimi Meclis-i Mebusan'da şiddetli tartışmalara neden olmuş ve muhalefet çeşitli yöntemlerle bahse konu girişimi engellemeye çabalamışsa da, İttihat ve Terakki'nin hedefe ulaşması ölenememiştir. Zira 16 Aralık'ta sunulan değişiklik önergesinin başarılı taktiklerle engellenmesi, 30 Aralık'ta Sait Paşa'nın istifasıyla sonuçlanmış; ancak kendisinin 1 Ocak'ta yeniden atanmasından sonra da sürdürülen 35. madde tartışmaları oya sunulduğunda, değişiklik için gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamayarak reddedilmiştir. Bu durum, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi konusunda, Sultan'ı iknâ etmek için İttihatçılar'a bir bahane oluşturmuştur. Böylelikle alınan kararın Meclis-i Âyan tarafından da onaylanmasıyla, üç ay sonra genel seçimleri takiben toplanmak üzere Meclis-i Mebusan 17 Ocak 1912'de feshedilmiştir.⁴

Bu gelişme üzerine İttihatçılar, İmparatorluğu 18 Ocak 1912 tarihinden itibaren, sonraki yıllar boyunca çeşitli yönleriyle, özellikle de meşruiyet sorunlarıyla tartışılacak olan seçim ortamına sürüklemiş oldular. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; 1912 seçimleri, yalnızca iktidar ve muhalefet gurupları arasındaki siyasi tartışma ve çekişmeler ile Trablusgarb Savaşı ve Balkanlar'da şiddeti giderek artan çatışmaların gölgesinde değil, aynı zamanda Jön Türk Devrimi'nden beri süregelen devletin reorganizasyonu yönündeki tartışmaların da gölgesinde icrâ edilecek bir seçimdir. Bu bakımdan bahse konu çalışmamızda değerlendireceğimiz Salih B. Gürçi'nin seçim beyannâmesi, bir mebus adayının seçmenlerine açıkladığı bir vaatler listesi değil, İmparatorluğun

³ 35. madde ve tadili için, Kili ve Gözübüyük 1985, s.34, 76.

⁴ Turfan 2003, s.216; Ahmad 1999, s.129-130; Demir 2007, s.176.

zirai, iktisadi, ticari, mali, siyasi, idari, sosyal ve eğitimsel pek çok probleminin çözümüne ilişkin görüş ve düşüncelerini ihtiva eden bir program gibi görünmektedir.

Salih B. Gürçi Kimdir?

1884 yılının Mart ayında Bağdat'ta doğan Salih B. Gürçi'nin ilk gençliğini Boğaziçi'nde geçirdiği ve İstanbul'da Fransızca eğitim veren bir okulda okuduğu zannedilmektedir.⁵ Gürçi'nin hayatı hakkında derli toplu ve tatmin edici bir bilgi bulunduğu söylenemez.⁶ İngiliz istihbarat raporları “kısmen Fransa'da eğitim görmüş Bağdatlı bir Yahudi... Fransızca'yı son derece iyi konuşan ve yazan... Kendini Fransız hayranı olarak tanıtan” bir şahsiyet olarak tarif etmektedir.⁷ Gürçi'nin gençlik dönemine ilişkin olarak

⁵ Koloğlu 1995, s.23; 69, 73. Koloğlu, Gürçi'nin kızı Françoise Giroud'nun kendisine verdiği bilgiye dayanarak Salih B. Gürçi'nin Nisan 1927'de öldüğünü belirtiyorsa da bu bilgiyi tashih etmek gerekiyor. Zira, Salih B. Gürçi'nin kızı Françoise Giroud hakkında bir monografi hazırlamakta olan Fransız Yazar Alix De Saint-André, Gürçi'nin ölümü hakkında 30 Aralık 2011 tarihinde bana gönderdiği mesajında, “...Ayant fait différentes recherches, j'ai trouvé à l'hôpital de Ville Evrard, le certificat de décès de Salih Gourdjı qui est mort le 09 Février 1927 à Neuilly-Sur-Marne. Après avoir été enterré au cimetière du Père – Lachaise, il repose finalement à Oiron avec sa femme et son petit-fils où j'ai visité sa tombe avec sa petite-fille...” bilgisini vermiştir. Bu bilgidен Salih B. Gürçi'nin 9 Şubat 1927'de Ville Evrard Hastanesi'nde vefat ettiğini, ilkin Le Père-Lachaise Mezarlığı'nda toprağa verildiği ancak daha sonra karısı ve küçük oğlunun da medfun olduğu Oiron Mezarlığı'na defnedildiği anlaşılmaktadır. Bana bu bilgiyi gönderen Madame Alix De Saint-André'ye çok teşekkür ettiğimi belirtmek isterim. Ayrıca, Gürçi'nin kızı Françoise hakkında 2011'de yayınlanan biyografik eserde geçen “Salih est mort à l'hôpital psychiatrique de Ville –Evrard le 09 Février 1927 à quinze heures et a été enterré le 11 Février à l'asile. Sa fiche précise: Culte Israélite, cause du décès: Paralysie générale”bilgisi Gürçi'nin 09 Şubat 1927'de vefat etmiş olduğunu teyit etmektedir. Bkz. Adler 2011, s.27-28.

⁶ Giroud 2006, s.237. Salih B. Gürçi'nin Fransız basın, edebiyat, sinema ve siyaset dünyasında seçkin bir yer edinmiş olan kızı Françoise Giroud'nun biyografisinde babasıyla ilgili olarak gazeteci, Bağdat doğumlu ve Osmanlı Telgraf Ajansı Kurucusu olduğuna dikkat çekilerek I. Dünya Savaşı'nda liberal fikirleri ve Alman ittifakına karşı muhalefeti yüzünden Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca, *The Daily News*'da çıkan bir yazı Françoise Giroud'u teyit etmektedir. Anılan yazıda Salih B. Gürçi'ye Almanya'nın İstanbul Büyükelçisinin haber ajansı vasıtasıyla Almanlar lehine propaganda yapması konusunda baskıda bulunduğu; karşılığında Mayıs 1914'te 40.000 mark, Ağustos 1914'te ise 100.000 mark tutarında para önerildiği belirtilmektedir. Habere göre Gürçi, Almanlar lehine hizmet etmektense, aynı yılın Eylül ayında Türkiye'den ayrılmayı tercih etmiştir. Bkz. “Bey from Turk Domain Refugee in This Country”, *The Daily News*, Batavia, Wednesday Evening, 25 September 1918, s.2.

⁷ Özdemir 2008, s.80; Koloğlu 1995, s.23; 69. Koloğlu, Salih B. Gürçi'nin Yahudi kökenli olduğuna yönelik değerlendirmeleri İngiliz Elçisi, Lowther'ın İttihatçılar'a ilişkin yakıştırmalarına bağlıyor ve kökenine ilişkin ihtiyatlı bir tavır sergiliyorsa da, Paul Dumont İngiliz raporlarında belirtildiği gibi Salih B. Gürçi'nin yahudi kökenine vurgu yapmaktadır.

hakkında verilen ilk bilgi 20 Şubat 1903'te Paris'te verdiği bir konferansla ilgilidir. Sorbon Üniversitesi'nden Prof. Paul Vibert başkanlığında "Fikirler'in İşbirliği" (Coopération des Idées) çerçevesinde düzenlenen toplantıda "Dünkü ve Bugünkü Türkiye, Ermenistan ve Makedonya" konulu bir konuşma yaptığı anlaşılıyor. On beş sayfalık bir broşür olarak basılan konuşma metninde Gürçi, kendisini, ilk gençlik günlerinden beri Osmanlı Devleti'nin yapısını ciddi şekilde araştırıp-inceleyen, değişimleri yakından izleyen ve ayrıca çeşitli sosyal çarkların işleyişinin sırrına nüfuz etmiş bir şahsiyet olarak tanımlayarak konuşmasını yapmıştır. Gürçi, bahse konu konuşmasında "Tanzimat'ı övmekte, Türkiye'nin hep ilerleme içinde olduğunu belirtmekte ve Boer Savaşı'ndan bahsederek İngiliz politikasına çatmaktadır. Ermeni soykırımı iddialarını ve bunu Sultan Abdülhamit'in düzenlettirdiği iddialarını reddedip, Ermenilerle Türklerin kardeşçe geçindiklerini, olayların papazların Ermenileri Kürtlere karşı kışkırtmasından çıktığını ileri sürmekte ve konuşma, Fransızları Türkiye'ye ve Sultan'a dost olmaya çağırarak sona ermektedir".⁸

Salih B. Gürçi ile ilgili kimi kaynak ve araştırmalara bakıldığında, devrin karakteristik özelliği gereği çoğu akranları gibi, O'nun da özellikle Meşrutiyet'in ilanından sonra etkin bir faaliyet içerisinde bulunduğu görülmektedir. Bu bakımdan Gürçi'nin etkin bir aktivist olarak yürüttüğü önemli faaliyetlerden birisi de, Jön Türk Devrimi'ni müteakiben birkaç arkadaşıyla beraber Paris'te yayımlamaya başladıkları *La Turquie Nouvelle* gazetesi olmalıdır.

La Turquie Nouvelle gazetesinin ilk sayısı 22 Ağustos 1908'de yayımlanmıştır. Bu yayının, Devrim'den sadece bir ay sonra başlamış olmasının herhalde bir anlamı olmalıdır.⁹ Bu hız ve çabukluk, Fransız Devrimi prensiplerinin kendileri için bir ilham kaynağı olduğunu sürekli yineleyen ve önde gelen kimi Jön Türkler'in, Paris'te Fransızlar nezdinde Jön Türk Devrimi hakkında daha etkin ve daha yaygın bir sempatizan gurup yaratmaya yönelik propaganda ihtiyacını akla getirmektedir. Gürçi'nin yayımladığı gazeteyle ilgili bir diğer ilginç detay ise gazetenin en aktif yazarlarının hemen hepsinin

---

Kaldı ki, bizatihi Salih B. Gürçi'nin kendisi de incelediğimiz beyannâmesinde Yahudi kökenli olduğunu öne çıkarmaktadır. Bkz. Dumont 1988, s.95. Bununla birlikte, Başbakanlık Osmanlı Osmanlı Arşivi, Sicil-i Ahval Defterlerinde yaptığımız araştırmada, Salih B.Gürçi ismine rastlayamamakla birlikte, Musevi Milletinden Bağdatlı Gürçi Bünyamin Efendi ve onun oğlu Gürçi Cemil Efendi hakkındaki kayıtlar Salih B. Gürçi'nin Bünyamin Efendi'nin oğlu olabileceğini düşündürmektedir, hatta Salih Gürçi'nin kullandığı B. rumuzunun Bünyamin adını işaret edebileceğini akla getirmektedir. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Sicil-i Ahval Defterleri (DH. SAİD)*, Defter No:125, s.293.

⁸ Koloğlu 1995, s.23; 69.

⁹ Dumont 1988, s.93.

Osmanlı Musevi Cemaati'ne mensup olmalarıdır.¹⁰ Yukarıda, *La Turquie Nouvelle* gazetesinin Jön Türk Devrimi sonrası dönem için Paris'in siyasi, sosyal ve entellektüel çevrelerinde yeni düzene müzahir bir eğilim yaratmayı hedeflediğini belirtmiştik. Gerçekten de gazetenin aynı zamanda politik direktörlüğünü de yürüten Gürçi'nin bu gazete vasıtasıyla önemli bir misyonu yerine getirmeye çaba sarf ettiği görülmektedir. 1908 Devrimi'nin inşâ etmeye çalıştığı *yeni rejim*, ülkede meşrutiyet sevinciyle kısmen maskelenmiş olan iç ve dış sorunların, yeniden tezahür edebileceği endişesi ile mali ve ekonomik durumun kırılganlığı, bu tür bir lobi faaliyetini elzem kılmakta idi. Bu bakımdan gerek *La Turquie Nouvelle* gazetesinin yayın politikası, gerekse Gürçi'nin Paris'in etkin çevrelerinde sürdürdüğü faaliyetleri, Jön Türkler'in siyaseten başarıları kadar, *yeni rejimin* geleceği açısından da özel bir önem arz etmektedir.

Salih B. Gürçi'nin İstanbul'da gelişen 31 Mart Vak'ası günlerinde de Paris'te etkin bir hareketlilik içerisinde bulunduğu görülmektedir. 21 Nisan 1909 tarihli *Le Temps* gazetesi, 31 Mart Olayları'nın İstanbul'daki seyrine ilişkin gelişmeleri aktarırken, bu olay vesilesiyle Paris'te Gürçi tarafından organize edildiğini düşündüren hareketliliği de gündemine almıştır.¹¹

"*Paris'te Bir Jön Türk Toplantısı*" başlıklı yazıda, İstanbul'da cereyan etmekte olan ciddi olaylar karşısında Paris Osmanlı Talebe Cemiyeti'nin önceki akşam saatlerinde bir toplantı düzenlediği belirtilerek, davete 250 civarında katılımcının iştirak etmesi ve Monsieur-le-Prince Sokağı'nda bulunan cemiyet lokalinin fazlasıyla dar bulunması hasebiyle toplantının Voltaire Café'de yapılmasına karar verildiği bildirilmektedir. Gazetenin haberine göre, bahse konu toplantının başkanı sıfatıyla *La Turquie Nouvelle* gazetesinin direktörü Salih B. Gürçi, alkışlar arasında coşkun bir şekilde verdiği söylevinde İstanbul'daki olaylar vesilesiyle İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi Heyeti Üyeleri'nin gösterdikleri tavır ve duruşları nedeniyle kendilerini kutladıklarını belirtmiş; *bu olayların sorumlusu olan hainlerin görev ve mevkileri ne olursa olsun hürriyete âşık ordu tarafından cezalandırılacaklarına inandıklarını* açıklamıştı. Gürçi'nin konuşmasını müteakip, toplantıda söz alan bazı hatiplerin yanı sıra Türk ve Ermeni katılımcılar arasında maksadı aşan tartışmaların olması üzerine Gürçi, son zamanlarda başta Adana olmak üzere Anadolu'da çıkan olaylarda hayatını kaybedenler için, Adana Valisi'ne üzüntü ve taziyelerin

¹⁰ Dumont 1988, s.95, Dumont, "gazete kadrosunda hiçbir Müslüman bulunmamakla birlikte, daha sonra bir başka hareket içinde yer alacak olan Agop Bey Şerbetciyan, Georges Samné, Demetrius Georgiadès gibi birkaç Hristiyan azınlığa da rastlandığını" belirtmektedir. Ayrıntı için bkz. Dumont 2007, s.19; 53. Dumont, Gürçi'nin yanı sıra Victor Faraci, Albert Fua, L.C.Moise ve Edmond Fazy'nin isimlerini de aynı kategoride nakletmektedir.

¹¹ *Le Temps*, "Une Réunion Jeune-Turque À Paris" 21 Avril 1909, s.1.

bildirilmesi yönündeki önerisi ile tartışmaların yatıştırılması, kendisinin bu çevreler üzerindeki nüfuzuna işaret etmektedir.¹² Salih B. Gürçi ismi, 31 Mart sonrası günlerde Osmanlı Devleti'nde bir telgraf ajansı kurmak yönündeki girişimlerde adı geçmektedir. Gürçi'nin bu girişimiyle ilgili olarak Paul Dumont, *La Turquie Nouvelle* gazetesinde verilen bilgiye dayanarak, "...Gürçi'nin Türkiye'de Osmanlı Telgraf Ajansını kurmak yetkisini Babı-Âli'den elde etmiş olmakla beraber; bu projeyi gerçekleştirmiş gibi görünmediğini" belirtmektedir.¹³ Orhan Koloğlu ise, İtalya'nın İstanbul Büyük Elçisi Garroni'nin 16 Kasım 1914 tarihli raporuna dayanarak, "...Bağdatlı bir Yahudi olan, Osmanlı masonluğunda bir mevkii bulunan ve özellikle Paris'te Jön Türk İhtilâli için çalışmış olan Osmanlı gazetecisi Salih Gürcü...Büyük Bir olasılıkla 1909 yılının sonbaharında İstanbul'a gelmiş ve bazı Fransızlarla birlikte Osmanlı Telgraf Ajansını kurmuştur..." şeklindeki bir bilgiyi aktarmaktadır.¹⁴ Salih B. Gürçi tarafından kurulduğu söylenen Ajans ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde 1909 yılı itibarıyla Gürçi'nin "Osmanlı Telgraf Ajansı" adıyla değil ama, Gürçi Ajansı adıyla zikredilen bazı kayıtlara tesadüf edilmektedir. Bu kayıtlar incelendiğinde, 1909 yılı itibarıyla Salih B. Gürçi'nin Gürçi Ajansı namıyla kurmak istediği ajansa ilişkin girişimlerini gösteren bazı bilgiler dikkat çekicidir.

Nitekim 29 Temmuz 1325 / 12 Ağustos 1909 tarihli bir vesika, kurulması düşünülen Gürçi Ajansı adlı telgraf ajansına verilecek izinler ile tahsisat yetkisinin Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek karara bağlandığını göstermektedir. Bahse konu vesikada "...Gürçi Ajansı namıyla tesis-i tasavvurunda bulunduğu telgraf ajansının bazı müsadat ve tahsisata mazhariyeti Paris'te münteşir *La Turquie Nouvelle* gazetesi sahib-i imtiyazı Salih B. Gürçi Efendi'nin arzuhalı münderecatına nazaran ihdas edeceği ajansın kendi istiklâl ve hüviyet-i mahsusasını muhafaza ile beraber canib-i hükümetten tebliğ olunacak nim resmi muharreratı mümkün merteye vasian neşr ve tamim eyleyeceğinden bu maksadı temin için diğer ajanslar ve gazeteler ezcümle sahib-i imtiyaz ve

¹² Le Temps, "Une Réunion Jeune-Turque À Paris", s.1. Bir diğer not, Salih B. Gürçi Bey'den sonra söz alan hatiplerden birinin son günlerde *Enver Bey'le Berlin'de beraber olan ve Enver'in yolculuğunda Sofya'ya kadar eşlik eden Faik Bey (Toledo)* olduğu, diğerinin ise *Antoine Brimo adlı bir Osmanlı Ermenisi* olduğu dikkati çekmektedir. Hatiplerin konuşmaları "Yaşasın İttihat ve Terakki, Yaşasın kahraman ordu, Yaşasın Enver!" şeklinde sık sık kesilirken, aralarından birinin "Yaşasın Fransa" şeklinde haykırması üzerine "Nous sommes en pays étranger, un autre répliqua avec un fraternel enthousiasme: La France n'est pas un pays étranger pour ceux qui luttent pour la liberté" şeklinde gelişen diyalog dönemin iklimini olduğu kadar Salih B. Gürçi'nin düşünce muhitini yansıtmaya bakımından önemli olmalıdır. Georges Bourdon, "Les Ottomans De Paris Manifestent", Le Figaro, 20 Avril 1909, s.2.

¹³ Dumont 1988, s.94.

¹⁴ Koloğlu 1995, s.23; 72.

müdürü bulunduğu mezkur *La Turquie Nouvelle* gazetesi ile mukavelat-ı lazimenin akt olunduğu ...” şeklindeki bilgiler, Gürçi'nin girişimini açıklığa kavuşturmuştur.¹⁵ Meclis-i Vükela'nın 25 Şubat 1325/10 Mart 1910 tarihli toplantısında ise “*Paris'te müntezir La Turquie Nouvelle gazetesi sahib-i imtiyazı Salih B. Gürçi Efendi tarafından Gürçi Ajansı namıyla tesis olunan telgraf ajansının keşide eyleyeceği telgrafnâmeler ücreti hakkında mukaddema verilen müsaadenin temdidini ...*” talebinin karara bağlandığı anlaşılmaktadır.¹⁶ Meclis-i Vükela'nın 23 Teşrinisani 1326 / 6 Aralık 1910 tarihli toplantısında Ajansla ilgili olarak verilen bilgilerde iki durum dikkatimizi çekmektedir: Bunlardan birincisi, Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen tezkîreye göre Osmanlı Hükümeti ile Salih B. Gürçi Bey'in Müdürü bulunduğu Osmanlı Telgraf Ajansı arasında aktedilmiş bir mukaveleden söz edilmiş olması; ikincisi ise Salih B. Gürçi'nin bir telgraf ajansının lüzum-u teşkili hususunda Dâhiliye Nazırlığına müracaat ederken Hüseyin Tosun ile ortak bir talepte bulunmuş olmalarıdır.

Salih B.Gürçi ile Hüseyin Tosun'un bir telgraf ajansı kurmak amacıyla Dâhiliye Nezareti'ne başvuru gerekçelerinde şu görüşlere yer verdikleri anlaşılmaktadır:

“... *Avrupa Ajanslarında olduğu gibi burada da yarı resmî bir mahiyeti haiz olarak dış ülkelerde ortaya çıkacak önemli hadiseleri günü gününe bütün Osmanlı vilayetlerine duyurmak, Payitaht ile tüm vilayetler arasındaki münasebetleri daimî ve daha seri hale getirilmesini sağlamak, Osmanlı Coğrafyası'nda cereyan eden olay ve gelişmeleri dış ülkelere doğru bir şekilde duyurulmasını sağlamaktır. Buna karşılık dış ülkelerde ve Avrupa matbuatında yer alacak olumsuz neşriyatları redd ve tezkîp etmek, siyasete müteallik telgrafnameleri Hükümetçe tayin edilecek bir memurun nazar-ı tasvibine arz için bir ajans teşkiline ruhsat itâsı Hüseyin Tosun ve Salih B. Gürçi imzalarıyla verilen arzuhalde istidah olunduğu ve böyle bir ajansın lüzum-u teşkili Nazırlık tarafından da musaddık bulunduğu...*”¹⁷

Salih B. Gürçi'yi Hüseyin Tosun ile bir iş ilişkisine yönelten temel saik nedir? Gürçi, neden Hüseyin Tosun gibi faal bir şahsiyetle ajans ortaklığına yönelmiş olabilir? Bu sorulara verilebilecek en makûl cevap, Salih B. Gürçi ile Hüseyin Tosun arasında bir süreden beri belirginleşen düşünce yakınlığının, daha doğrusu düşünce ortaklığının sağlamış olduğu güven olmalıdır. Zira Gürçi'nin, düşünce dünyası bakımından Prens Sabahattin'in çizgisine yakın bir

¹⁵ B.O.A. Meclis-i Vükela Mazbataları (M.V.), Dos. No:130, Göm. No:73/1-2, 1327-B.25.

¹⁶ BOA. M.V., Dos. No:137, Göm. No:103, 1328, s.27.

¹⁷ BOA. M.V., Dos. No:147, Göm. No: 1,1328, Z-4. Ayrıca telgraf ajanslarının önemi ve imtiyazları hakkında Meclis-i Mebusan'daki tartışmalar için, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* (M.M.Z.C.), TBMM Basımevi, Ankara-1991 Devre:1, İçtima Senesi: 3, İnikat: 85, s.525-529.

fikrî yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir.¹⁸ İlginçtir, Gürçi'nin, Türkiye'deki profesyonel yaşamında da bu çizgiyi dikkate aldığı görülmektedir. Nitekim, İttihat ve Terakki Hareketi'nin ilk yer altı örgütlenmesi olarak kabul edilen İttihad-ı Osmaniye Cemiyeti adlı oluşumda adı geçen çekirdek kadronun isimlerinden Kafkasyalı Mehmet Reşit'in kardeşi olduğu öne sürülen Hüseyin Tosun'la Telgraf Ajansı imtiyazı konusunda ortaklığa yönelmesinin gizemi herhalde bu düşünce birliği olmalıdır.¹⁹

Öte yandan Salih B. Gürçi'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki yeri, konumu ve ağırlığı ile Paris'teki faaliyetlerini dikkate alarak değerlendirmek, onu sadece entelektüel bir yayıncı ve popüler olmuş bir Jön Türk olarak düşünmemize neden olacaktır. Oysa Gürçi, bu vasıflarının yanı sıra Paris'in etkin ve nüfuzlu çevrelerinde önemli bir ağırlığa sahip, dilediği anda Paris'te bir takım organizasyonları gerçekleştirebilme avantajlarını elinde bulunduran ve bir ihtimal, kimi gizli cemiyetlerle ilişkisinin de tesiriyle Paris ve İstanbul'un bazı siyasi mahfillerinde de kabul gören, etkin bir isim olduğu anlaşılıyor. Bu bakımdan, bir takım imtiyazları içeren Osmanlı Telgraf Ajansı'nı kurma girişimlerinde bu konunun kendisine büyük ölçüde destek olduğu düşünülebilir.²⁰

Osmanlı İmparatorluğu 1912 seçimlerine giderken, Gürçi'nin bu konum ve nüfuzunun kendisine bir takım avantajlar sağlayacağı aşikârdır. Büyük bir ihtimalle kendisi de böyle bir avantaja sahip olmanın verdiği cesaretle hareket etmekte idi. Zira Gürçi'nin meslekî olarak dönemin popüler, entelektüel ve siyaseten oldukça etkinleştirilmiş, basın gibi bir camiadan gelmesi ve belki de aidiyetinin sağladığı avantajlar sayesinde, Paris ve İstanbul çevrelerinde edindiği konum, kendisinin mebus adaylığını ve iddiasını güçlendiren başlıca faktörler olduğu açıktır. Bu bakımdan Gürçi'nin mebus adaylığı sadece kendisini ilgilendiren bir mesele olmasa gerektir. Gürçi'nin adaylığı ve adaylığı ile ilgili olarak yayınladığı Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dizi reform ve düzenlemeyle ilgili görüş ve düşüncelerini içeren beyannâmesi, Fransa'nın Bağdat Konsolosu'nun da dikkatini çekmişti. Fransız Konsolos, 8 Mart 1912 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği "*Seçimlerin Geleceği*" başlıklı raporunda, Bağdat şehrinin siyasi ve sosyal yapısı hakkında bir değerlendirmede

¹⁸ Dumont 1998, s.94; Koloğlu 1995, s.70, 5 Ağustos 1908 günü Paris'te Sabahattinci gurup ile Ermeni Federasyonu tarafından Fransa şerefine yapılan gösterinin düzenleyicilerinden birisi de Salih B. Gürçi idi.

¹⁹ Hüseyin Tosun ile ilgili önemli bir monografik inceleme için Türkdoğan 1987, s.14; 71-72.

²⁰ Salih B. Gürçi tarafından kurulan Osmanlı Telgraf Ajansı hakkında "...Havas ve Reuter Ajanslarıyla İmzalanmış anlaşmalar gereğince Osmanlı Telgraf Ajansı bu ajansların Türkiye'de haberlerini yayma tekelini almıştı. Gerçekte bu ajans Havas ve Reuter'in örtülü bir örgütüydü" tespitinde bulunmaktadır. Topuz 1996, s.68.

bulduktan sonra sözü, Bağdat Vilayeti'ni temsilen seçilecek mebus adaylarına getirmiştir.²¹ “*Hali hazırda Osmanlı Parlamentosu'nda Bağdat vilayetini temsil etmekte olan tek gayr-i müslim mebus olarak Musevi Sason Efendi'nin bulunduğu*” işaret eden Fransız Konsolos, “*adı geçen mebusun seçimlere yeniden aday olup-olmamak konusundaki niyetini şimdiye kadar ilân etmediğine*” dikkati çekmektedir. Fransız Konsolos, Sason Efendi'nin bu çekimsiz tavrını, bir beyannâmeyle adaylığını ilân ederek Bağdatlı seçmenlerinden oy istemiş olan Osmanlı Telgraf Ajansı Müdürü ve aynı zamanda dindaşı olan Salih B. Gürçi'nin adaylığına muhalif olmak istemeyişine yormaktadır. Konsolos, Gürçi'nin Türkçe, Arapça ve Fransızca dillerinde olmak üzere üç dilde kaleme alınan beyannâmesini oldukça önemli ve ilgi çekici bulduğunu belirterek raporunu sona erdirmektedir.²²

Netice itibarıyla yukarıda ayrıntılı bir şekilde belirtildiği üzere 1912 seçimlerinde Bağdat Vilayeti'nden mebus adayları olan Gürçi, diğer pek çok mebus adaylarıyla kıyaslandığında istisnâ bir yere sahip olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır.

Salih B. Gürçi'nin Seçim Beyannâmesi'nde Ele Alınan Konular:

a- Gürçi'nin Mebus Adaylığının Gerekçesi ve Mebusluk Hakkındaki Tasavvurları

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ikinci genel seçimi olacak olan 1912 Seçimleri'ne adaylığını açıklayan Salih B. Gürçi'nin kaleme aldığı bildirge “*Bağdat Mebusluğuna namzetliğini vâz eden Osmanlı Ajansı Müdürü Salih Gürçi Bey'in Müntehiplerine Beyannâmesi*” başlığını taşımaktadır. Kendi düşünce dünyası bakımından anlamlı olabilecek De Francqueville'den bir alıntıyla söze başlayan Gürçi, adaylığa öncelikle bir kaç aydan beri Bağdat şehrinin önde gelen eşrafının teklif ve tazyikleri sonucu karar verdiğinden bahisle, bu girişiminin gerekçesini izah etmeğe çalışmıştır. Aynı zamanda doğum yeri olan Bağdat'tan mebus adaylığı teklifinden dolayı çok minnettar olmakla beraber, bu yöndeki girişiminin şekil ve şartlarını tam anlamıyla belirlemek maksadıyla bir süre teemmül etmeye ihtiyaç duyduğunu açıklayan Gürçi, adaylık düşüncesinin her şeyden önce “*sebeb-i nifak değil, vasıta-i vifak olacağına kâni olmak istediğini*” belirtmektedir. Gürçi'nin seçim beyannâmesinin hemen girişinde, Bağdat mebusu olma yolundaki girişimini ayrıntılı bir şekilde izaha yönelmesi, Bağdat Mebusu Sason Efendi'nin de

²¹ *Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères(Paris) (M.A.E)*, “Fransa'nın Bağdat Konsolosu'ndan Dışişleri Bakanına Seçimlerin Geleceğine İlişkin Rapor”, Turquie, Nouvelle Série[n.s], v.9, nr.29, s.23(22-24).

²² *M.A.E*, “Fransa'nın Bağdat Konsolosu'ndan Dışişleri Bakanına Rapor...”, s.23.

yeniden aday olma olasılığı ile ilgili olmalıdır. Nitekim seçimlerin yaklaşması nedeniyle yayınladığı beyannâmeyle hem adaylığını duyurmak, hem de kendisine gösterilen âsâr-ı itimâdın yüklediği bu vazife gereğince, adaylığının yanlış anlamalara meydan vermesini önlemek için aşağıdaki izahatı gerekli gördüğünü duyurmak istemiştir.²³ Buna göre;

1- Salih B. Gürçi sabık mebus Sason Efendi'yle aynı seçim mahallinde bulunmaları ve her ikisinin de musevî olmaları hasebiyle adaylığının amacı konusunda muhtelif faraziyelerin üretilebileceği düşüncesini taşımaktadır. Bu bakımdan Gürçi, “*meziyet-i metanet-i ahlâkiyyesini ve umur-ı teşriyede vukuf ve iktidarını herkesten daha ziyade takdir ettiği üzere, adaylığının Sason Efendi'nin adaylığına karşı olmak şöyle dursun; aksine, Meclis-i Mebusan'ın ilm ve tecrübe ile mütemessir zevata ihtiyacı olduğuna inandığından Sason Efendi'yi Bağdatlılar'a tavsiye etme*” ihtiyacı hissetmiştir. Zira Gürçi'nin belirttiğine göre, “*Sason Efendi'nin yeniden mebusluğa seçilmesi Bağdatlılar için iftihar vesilesi olacağı gibi, Meclis-i Mebusan'da encümenlik faaliyetlerinde olsun, faaliyet-i mütemadiye ve mevadd-ı mühimmede olsun bilgisi, tecrübesi ve meselelere vukuf ve ihtisası yönüyle yeni dönem parlamentosunda da gayet kıymetli bir üye olacağı şüphesizdir*”.

2- Salih B. Gürçi'nin ikinci açıklaması hem kendinin tâbîyet anlayışını aydınlatmakta, hem de bazı cemaatlerin seçimle ilgili talepleri hakkında bir fikir vermektedir. Açıklamasında “*reylerinize müracaatla Millet Meclisi'nde vekiliniz olmak şerefini sizden talep etmekliğim musevî sıfatıyla değil, vatandaşlarımızın itimadına mazhar bir Osmanlı sıfatıyladır*” görüşüne yer veren Gürçi, Kanun-ı Esasi'de anasır-ı muhtelif nispetinde bir millî temsil olmayıp, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin nüfus miktarı üzerine bir temsilin bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu bakımdan anasır-ı muhtelif nispetinde bir siyasal temsil anlayışı yönündeki düşüncelere eleştirel yaklaşmaktadır.²⁴

Nüfus durumuna paralel bir usul olduğu halde, Kanun-ı Esasi'nin ruhuna aykırı bir şekilde unsurların her birine birer miktar mebusluk mevkinin tayin ve tevzii teamülünün Türk siyasi hayatına sokulmak istendiğini belirten Gürçi, bu şekildeki bir seçim sistemini ülke için son derece zararlı addetmektedir. Ayrıca böyle bir usulün her şeyden önce Kanun-ı Esasi'nin ruhuna ve mevcut hükümlerine de aykırı olduğunu hatırlatan Gürçi, konu ile ilgili olarak özetle şu görüşlere yer vermiştir:

²³ Salih B. Gürçi, “*Bağdat Mebusluğuna Namzedliğini Vâz Eden Osmanlı Ajansı Müdürü Salih Gürçi Bey'in Müntehiblerine Beyannâmesi*”, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s. 40/1 / “*Versión Française du Manifeste Électoral Adressé Aux Electeurs de la Circonscription de Bagdad Par Salih B. Gourджи*”, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.26/3.

²⁴ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.40/2, *Franızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.26/4.

Her bir cemaate belli miktarda mebusluk tayin ve tevziinin siyasi hayatımızda yer alması halinde, Kanun-ı Esasi'nin ruhuna ve hükümlerine aykırı hareket edilmiş olacaktır. Dahası böyle bir anlayışla, Osmanlı Devleti'nin kuvvet-i siyasiyesi ve tamamıyet-i araziyesi için elzem olan vahdet-i milliye için de bir tehlike arz edecektir. Dolayısıyla cemaatlere bu şekilde zımni bir takım siyasi vazifeler tahmil etmek devlet içinde küçük devletler teşkil edilmesine müsaade etmektir. Sadece Osmanlı Mebuslarını tayin edecek yerde Rum, Arnavut, Ermeni, Arap, Türk, Bulgar, Sırp, Musevi mebusları tayin etmek gibi bir arayış, bu ırklarda ayrılıkçı, muhtariyet ve adem-i merkezîyet-i siyasiyeye yönelme eğilimlerini uyandırmak ve tahrik etmek anlamına gelecektir. Bu gibi âmâl ve temayülât tamamıyet-i mülkiye-i Osmaniye için muzır ve fikr-i sahih-i vatanperveri ile gayr-i kâbil-i teliftir. Bu durum hem Meclis-i Mebusan içinde, hem de Osmanlı Milleti içinde gayet vahim ihtilaflara meydan verir, itimatsızlığı arttırır, anasır-ı muhtelif arasında münaferetler tevlid eder...²⁵

Salih B. Gürçi açıklamasında, seçilecek milletvekillerinin Türk, Arap, Arnavut, Yahudi ve Ulah mebusu sıfatını takınmaları halinde Kanun-ı Esasi'nin belirlediği gibi bütün vatandaşlar adına söz söyleme yetkisine sahip olunamayacağı hususunun altını çizerek, *“mebusların asil görevinin ayrışmaya değil, vahdet-i Osmaniye'ye hizmet etmek, fırkalara, ırkî yakınlıklara ve mahallî menfaatlere göre değil, Devletin küçük küçük kısımlara bölünmesini önlemeye yönelik olmalıdır”* diyordu. Dünyanın hiçbir memleketinde ve hatta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda bile mebusların herhangi bir ırka veya mezhebe mensup oldukları için seçildikleri; kabinede bir Protestan veya Katolik, bir Hırvat veya bir Dalmaçyalı, bir İskoçyalı veya bir İngiliz, bir Breton veya bir Gaskon kökenli olmalarına dayanarak bir kimsenin heyet-i nüzzara dâhil olduğu konusunun görülmüş bir uygulama olmadığına değinen Gürçi, Türkiye'ye benzer ülkelerde mevki-i iktidara geçecek kişide, her şeyden evvel mezîyet ve kabiliyet arandığına işaret ettikten sonra, *“işte bu sebeblere binaen Musevi sıfatıyla namzetliğimi vaz etmekten katiyen imtinâ ederim”* diyordu. Gürçi, bu mevzuda esas olanın, her türlü ihtirasın üstünde müşterek vatan olan Osmanlı memleketine hiçbir ayırım yapmaksızın hizmet endişe ve arzusunu taşımak olduğunu dile getirmekte, bu faziletin kendisi için yüksek bir değer olduğu düşüncesinden hareketle, böylesi bir fazilete sahip olan kimsenin asl ve menşeînin ne hükmü olabilir? sorusunu yöneltmekte idi.²⁶ Kendisinin Meşrutî

²⁵ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.40/2, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.26/4.

²⁶ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.40/3, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.27/5.

Türkiye'nin yenilenmesine hizmet edecek her türlü çalışma ve girişime derin bir şekilde bağlılık ve ilgi duyan bir şahıs olması hasebiyle milletin menfaatine olabilecek idarî, iktisadî, teşrî, askerî ve içtimâî bir çok ıslahatı öngören programı sunmadan evvel böyle bir açıklama yapmayı elzem gördüğünü ifade etmiştir.

b- Gürçi'ye Göre İttihat-ı Anasır Meselesi ve İttihatçılara Yönelik Haksız Eleştiriler

Salih B. Gürçi, hem bir Musevi kökenden gelmesi, hem de dindaşı Sason Efendi'nin de aynı seçim çevresinden mebus aday olması ihtimali nedeniyle, ortaya çıkabilecek bazı spekülâtif mülahazaları frenlemek amacıyla yaptığı bu açıklamayı müteakiben, meşrutiyetçi bir Jön Türk olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun değişim ve dönüşümü için düşündüğü reform girişimlerini, gerekçeleriyle birlikte açıklamaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda değişim ve dönüşüm zihniyetinin önemini 1324 Temmuz Devrimi'ni müteakiben *La Nouvelle Turquie* gazetesinde açıkladığını kaydeden Gürçi, özellikle ittihat kavramı üzerinde durmuş, kuvvetin ve terakkinin temeli olan bu anlayışın bütün kalplere nakşedilmesi halinde memleketin kuvvet ve itibar kazanacağını belirtmiştir. “...Amaç büyük bir millet gibi yaşamaksa, Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler, en evvel Osmanlı olduğumuzu hatırlayarak yekvücut halinde bulunmalıyız...” şeklinde ittihat-ı anasırın önemini vurgulayan Gürçi, bugün için muhakkak çözülmesi gereken iki sorun bulunduğunu belirtmektedir.

Bu sorunlardan birincisi, mevcut durumun selameti, bir bakıma yeni rejimin ülkede sorunsuz bir şekilde hakîm kılınması, ikincisi ise, geleceği bütünüyle ilgilendiren bir durum olan hürriyet meselesidir. Gürçi'ye göre, İmparatorluk'ta sathi bir hürriyet yeterli olmayacağı gibi, hürriyeti yalnızca siyasi hürriyetten ibaret görmekte de inat etmemek gerekir. Siyasi hürriyet, bütün toplumsal kesimleri kapsayacak bir şekilde kuvvetli ve serbestçe kurumlaşmazsa, gerçek hürriyet asla uzun süreli ikâme edilemez. Bu bakımdan siyasi hürriyet esas gaye olmaktan ziyade, temel hak ve hürriyetlerin korunmasına kefil olacak bir durumdur. İmparatorluk'ta çözülmesi gereken bir diğer konu, Osmanlı Milleti'nin siyasi ve ahlakî bakımdan eğitilmesi ile eğitimin ülke geneline yaygınlaştırılması sorunudur. Zira bilinmelidir ki, irfanın yayılması terakkinin cehalete, medeniyetin vahşet ve barbarlığa, faziletin ahlâksızlığa üstün gelmesini sağlayacaktır. Türkiye'nin kesin kurtuluşunun eğitim yoluyla sağlanabileceğini ileri süren Gürçi, dört yıl önce yazdığı bu satırların bu gün de bütünüyle geçerli olduğu görüşünden hareketle, bu düşüncelerin kendisinin milletin vekili olmak anlayış ve telâkkisi hakkında nasıl

bir anlayışa sahip olduğu konusunda bir fikir verdiğini ve belirttiği düşünceler doğrultusunda cesaret, metanet ve sabırla çalışacağını dile getirmektedir.²⁷

Salih B. Gürci seçim beyannâmesinde, mebus olması halinde takip edeceği siyaset tarzı hakkında bilgi verdikten sonra, bu bölümde özellikle İttihat ve Terakki yönetimine ilişkin eleştirileri savunmaya çalışmıştır. Gürci, son yıllarda Osmanlı vatanının üzerine çökmüş büyük ve haksız felaketlerin birçok vatandaşlar nezdinde milletin geleceği üzerine ümitlerini belki sarstığını, Meşrutiyet'ten beri hükümetin dâhili ve harici siyasetine karşı itirazları bilmekle birlikte, felaketlerimizin bir günün mahsulü olmadığını ve bu durumun gerçek sebeplerini geçmiş dönemlerde aramak gerektiğini kaydederek şu görüşlere yer vermektedir:

“...Üç buçuk senelik meşrutiyet-i idarede hâsıl olan neticeler milletin intizarına muvafık düşmediyse, devr-i sabıkın bıraktığı zaaf ve teşevvüş mirası sebebiyle değil midir? Millet-i Osmaniye'nin asırlarca en cenabetkâr bir istibdat ve hatta bir tazyik altında inlediği o kadar çabuk mu unutuldu?Eski devrin menfur suistimalatı, casusluğu, irtişası, yağmagırlığı ve her tarafta ektiği sefalet ve mezellet,vicdanlara sunduğu zincirler hatırlardan silindi mi?... Milletin daldığı havab-ı gaflet, ölümün mukaddemesi olduğu ve bir hercümerc-i zelil içinde devletler arasında bir devlet karikatürü manzarası irâe ettiği inkâr olunabilir mi? Ahval bu derece elim iken sebatkâr, müstahkır-ı menfaat, kahramancasına cesur, bazı vatanperverler teşrik-i mücahede ederek memleketi vahşetten, istibdatdan, lefs-i fesaddan kurtarmaya millet-i Osmani'nin hakkın galebesine ve heyet-i hayriyenin istirdadına matuf olan temayülât-ı meşruanın saha-i vücuda gelmesine, memlekete mesut mukadderat hazırlamaya, ona hak kelamı vermeğe velhasıl onu nimet-i hürriyetten müstefit etmeğe, şikayâtını istimâ, iradatını efhâma sarf-ı gayret etmişlerdir. Bu mücahidlere karşı müntedarlık ve itimat göstermek tabii değil mi? Bugün dahi İttihat ve Terakki sizi bu suretle arzularınızı izhara davet etmiyor mu?”²⁸

Salih B. Gürci, devrin Fransız Başbakanı'nın söylemiş bulunduğu “münevver ve serbest bir millet için hürriyeti istihsale hizmet etmiş olan adamlara karşı tevkir ve şükrüzâr göstermek bir şereftir” sözünden hareketle, kendisinin de Meclis-i Mebusan'a gönderilmesinin tensip edilmesi halinde, mezkûr zevata iltihak edeceğini belirtmiş; İttihatçıları, milleti büyük felaketlerden kurtaran kimseler olarak tarif ettiği gibi, onların yanında

²⁷ Gürci, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.40/4, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.27/6.

²⁸ Gürci, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.39/4,5, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.27/5.

bulunmayı da serbest düşünceli insanlara özgü bir erdem ölçütü olarak değerlendirmiştir.

Jön Türk Hareketi'ne inanmış bir kişi olarak beyannâmesinde “İttihat ve Terakki'nin Meclis-i Mebusan'da temsil ettiği fırkaya intisab edeceğim, çünkü programı efkâr-ı siyasiyeyi âcizâneme tevâfuk ediyor ve gelecek devre-i teşriyede icrâsına karar verdiği islahatın memleketin damarlarına yeni bir kan zerk edeceğine ve tecdidine hadim olacağına kanîyim” yönündeki sözleri, Gürçi'nin 1912 yılının ağır siyasi ikliminde bile İttihat ve Terakki'ye yönelik açık desteğini göstermektedir. Fakat bu sözler, aynı zamanda kendisinin Prens Sabahattin gurup içindeki konumunu tartışmalı hale getirmektedir.

Bir islahat programının kıymetinin içerdiği maddelerden ziyade, o programı uygulayacak kişilerin kıymetiyle kaîm olduğunu belirten Gürçi, “...bilâ tereddüt derim ki bu memleketin mesalih-i umumiyesine yüksek ve makul bir istikâmet vermek istidâdında olan adamları, yalnız İttihat ve Terakki Fırkasında veyahut İttihat ve Terakki Fırkasının mazhar-ı himayesi olan kimseler arasında ...” gördüğünü dile getirmekte ve şu görüşlere yer vermektedir:

“İttihat ve Terakki mensupları memleketin ihtilâsına daha fedakârane merbut, fırkalar arasında teşkilat-ı cedideye malik yegâne fırka olmakla ahval-i memlekete daha ziyade vakihtir. Dört senelik idare-i umur bunlara mühim bir hassa-i tecrübe vermiştir. Siyasiyat bilhassa bir fennî tecrübe olduğu cihetle yapılan hataların ileride tekrar etmemesi bu fırkanın mevki-i iktidara gelmesiyle kâbil olur”.²⁹

Salih B. Gürçi beyannâmesinde, İttihat ve Terakki Fırkası'na yönelik eleştirileri de değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerinde İttihatçı kadrolara yönelik haksız ithamlarda bulunduğu düşüncesinden hareketle, yapılan hataların eski rejimin bıraktığı siyasi mirasın bir parçası olarak görmektedir. Siyasi hayatın her adımında rastlanan güçlüklerin, eski antlaşmaların ve Türkiye'yi kuşatan harici tehlikeler dikkate alındığında, bu hataların kaçınılmaz olacağını iddia eden Gürçi, “...bir memleketin terakkiyatı dakikalar ile mi hesap olunur? Her tekâmül-ü içtima vakit, tecrübe, sabır, adalet, sebat semeresi değil midir?” sorularıyla İttihatçılara yönelik eleştirilerin haksızlığını ve kendilerine belirli bir süre verilmesinin gerekliliğini dile getirmekteydi. Bir inkılâp sonrası dönemde, yönetimin birkaç sene süreyle bir belirsizlik ve düzensizlikle yürütülmesini umur-ı tabiiyeden gören Gürçi, bu tür idarî sorunların, özellikle Türkiye'deki gibi sulh perverâne ve mülâyimâne yapılan inkılâplarda çok daha fazla rastlandığına dikkati çekmektedir. Bir iktidar ve yönetim değişikliğinin,

²⁹ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.40/5, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/7.

her zaman yönetimi devralan hükümetler için ilk başlarda bir yönetim zâfiyeti yaratabileceğini, yeni siyasi kadronun, görevi layığıyla yapabilecek mikyasta tecrübe kazanmasına kadar, icraatta bir durgunluk olabileceğini belirten Gürcü, “dünyanın her tarafında, bütün memleketlerin tarih-i inkılâbı bu hakikatleri teyit eder” derken, beklenmedik olaylarla karşı karşıya kalmış bulunan İttihat ve Terakki iktidarına daha insafli olunmasını tavsiye etmiştir.³⁰ Muhaliflerin eleştirilerini kesin bir dille reddeden Gürcü, bugün için İttihat ve Terakki’nin, vatandaşlardan bir takdir ve hüküm vermelerini beklediğini belirtmekte; günün mevcut siyasi kadroya fikrinizi söyleme, korkularınızı, eleştirilerinizi açıklama, isteklerinizi bildirme ve takip edilen siyaseti tasvip ya da takbih etme salahiyetini kullanma günü olduğunu hatırlatarak şu görüşlere yer vermektedir:

“...Bütün millet-i Osmaniye mukadderat-ı devlet hakkında beyân-ı hükm, eski mebuslarının, nüzzarın faaliyetini tetkik ve vatana en ziyade hizmet edebilecek, menafîni en ziyade vikâye edebilecek adamları intihâb ile meşguldür. Bu vakta tarihimizin en müessir, en muhayyir safhasından değil mi? Ve büyük bir devr-i terakkiyâtın mukaddeme-i mesudesi değil midir?³¹

c- Gürcü'nin Meclis-i Mebusan'ın Feshi Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal krizin giderek derinleştiği ve Hükümet ile muhalefet gurupları arasındaki siyasal çatışma ve rekabetin şiddetlendiği bir zamanda, gerginliği daha da arttıracak ölçüde Meclis-i Mebusan'ın feshedilmiş olması yoğun tartışmaları beraberinde getirmişti. Muhalefet, Meclis-i Mebusan'ın feshini “bir darbe-i hükümet ve milletin meclisinin ibtidaen defni” şeklinde eleştirmişti. Muhalefetin bu yöndeki eleştirilerini “kafaları karıştırmak ve memleketin bir belirsizliğe doğru sürüklendiği kanaatini uyandırmaya yönelik bir teşebbüs olarak” değerlendiren Gürcü, bu eleştirileri “fırkacılık saikiyle dile getirilen ve gerçeklerle bağdaşmayan bir şayia” olarak tanımlamaktadır. Bu tartışmalara, beyannâmesindeki açıklamalarla müdahil olan Gürcü, kararı, “iddia edildiği gibi Kanun-ı Esasiye'nin ihlâl-in-i mutazammın değil, bilâkis şekl-i meşrutiyetin ruhu olan bir hakkın ilânı”olarak kabul etmekteydi. Meclis-i Mebusan'ın feshi meselesini “milletvekilleriyle hükümet arasında ihtilaf hudüs edip de, memleket için muhataralı, müphem bir vaziyet-i siyasiye tesis ettiği takdirde hükümdar muvazene-i kuvvayı îade ile mesalih-i umumiyenin hüsn-ü tedviri için, mebuslar

³⁰ Gürcü, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.38/6, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/8.

³¹ Gürcü, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.38/6, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/8.

üzerine tekrar müvekkillerinin hüküm ve takdirini istemek salâhiyetini haiz olmalıdır” sözleriyle savunmaya çalışmış, böylelikle vekillerin hareketi konusunda milletin açıkça fikrini ortaya koyma ve vekillerinin hareketini takdir ve tetkik imkânı doğacağını kaydetmiştir.³²

Ülkenin içinde bulunduğu şartların oldukça ağır olduğunu, böylesi zor bir süreçten geçerken millete büyük bir görev düştüğünü hassaten hatırlatan Gürçi, ülkenin acil sorunlarının çözümü için seçmenlerin, kimlere oy vermeleri gerektiği konusunda da yönlendirici tavsiyelerde bulunmaktan kaçınmamaktaydı. Jön Türk Devrimi dördüncü yılında olmasına rağmen Gürçi'nin, İmparatorluk'ta yaşanan sorunlarda İttihatçılar'ın da sorumluluğunun ve bir kusurunun bulunup bulunmadığını sorgulamaya gerek duymamış olması ve genellikle bir devr-i sabık anlayışını yansıtmaya eğiliminin, herhalde bu seçim ortamıyla ilgisi olmalıdır. Ona göre bütün kötülüklerin anası eski devrin hatalarının sonuçlarıdır. Devletin ve ülkenin birçok yerinde hâlâ büyük sorunlar bulunmaktadır. Şimdiye kadar özellikle hükümetin istikrarsız siyasetinden zarar görüldüğü, zorunlu reformların yapılamamasının bir şikâyet konusu olduğu düşüncesinden hareketle Gürçi, Jön Türk Devrimi sonrası yaşanan ve maddi tesiri çok büyük olan tereddütlerin devamına bundan sonra izin verilmemesini belirtirken, bu durumun gerekçesini de şu şekilde açıklamaktadır:

“...Eski Meclis-i Mebusan âhvâl-i fevkalâde tesiri altında intihab olunmuştu. Onu terkîp eden anâsır milletin ihtiyaçlarına, intizarlarına tevafuk etmiyordu. Hükümet Millet Meclisi içinden icraatına katîyet ve metanet verecek bir ekseriyet istihraç edemediği için muayyen bir siyaset takip edemiyor, bir maksada doğru yürüyemiyordu. İşte bu yüzden daima neticesiz kalan münâzaât-î mütemediye tevellüt etmiş ve ekseriyetin tezelluat-ı mütevaliye ve tahavvülat-ı âtiyesi siyaset-i devlette bir hal-i sabit peyda edemeyerek memleketi her gün yeni bir vak'a karşısında bulundurmuş ve mecraattan bahrane sürüklemiştir.”³³

Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesiyle yeni bir meclis oluşturulması ve yeni bir binâ ikâmesi fırsatının sağlanmış olduğunu hatırlatan Gürçi, mebus adaylarının nitelikleri konusunda seçmenlere bazı telkinlerde bulunarak şu görüşlere yer vermiştir:

“...Eğer bu binânın mübeddel-i enkaz olmaması ve ona rapt ettiğimiz ümitlerimizin de enkaz arasında kalmamasını istiyorsanız, binanıza sağlam temeller yapmanız, sağlam malzeme kullanmanız oraya göndereceğiniz adamlar, zeki, namuslu, doğru, her türlü menfaat-i şahsiye fikrinden, her türlü

³² Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.38/7, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/8.

³³ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/8, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/8.

*tesir-i irticadan âzâde olsun. Hüsn-ü beyt sahibi, okumuş, yapılacak bir kanunun ehemmiyetini takdire ve onu müzakereye muktedir zevat intihab ediniz. Sağlam ve sahih bir kitle göze görünecek, hissedilip anlaşılacak derecede zahir ve yekdiğerinin tamamıyla aynı efkâr-ı siyasiyeye mâlik bir kitle-i müttehida olacak bir ekseriyet vücuda getiriniz. Memleket işte o vakit kuvvetli ve münevver bir ekseriyete istinat eden hükümete mâlik olur ve kuvvetsiz bir ekalliyet umur-u hükümetin cereyanı üzerinde bir tesir-i meşum icrâ ve akamete mahkûm etmekten men eder.*³⁴

Salih B. Gürçi yukarıdaki sözlerini müteakiben, bu yaklaşımına bir açıklık getirme ihtiyacı hissetmiştir. Açıklamasında, azınlıklara, muhalif partilere ve başkaca siyasi partilerin teşkiline herhangi bir itirazının kesinlikle söz konusu olamayacağını belirten Gürçi, “*muhalif bir fırkanın, fakat bir hükümet-i meşrutada en faideli, en müessir ve en lazım bir rol icrâ eden bir fırka-i muhalifenin teşkilini büyük bir mahzuziyetle selamlamak icap edeceğini*” kaydetmiştir.

Meşrutî sistem içerisinde muhalif bir fırkadan beklentilerini de dile getiren Gürçi, “*bir muhalif partinin özellikle atıl bir hükümeti harekete geçirebilecek ölçüde etkili, mesaisindeki kuvvet, fikrindeki feyz ve metanet, efkâr-ı siyasiye ve iktisâdiyesindeki vüsat ile kendisini tanıttırarak kadar müessir olması*” lüzumuna vurgu yapmıştır. Muhalif partilerin tuttukları yol ve esaslar ister siyasi, isterse fikrî ve nazarî ihtilaflara dayalı olsun, takip ettiği tarzın muhakkak ülke menfaatini gözetmesi ve yol gösterici olması gerektiğini belirten Gürçi, bu beklentinin partiler, hürriyetperver, muhafazakâr, ifratperver, iştirakperver, sosyalist ve himayekâr, her ne kimliğe sahip olursa olsun, sistemin gelişmesine hizmet etmeleri gerektiğini dile getirmiştir.³⁵ Bununla birlikte Türkiye’deki fırkacılık cereyanının bir kaçı istisna olmak üzere, hiç birinin amaçlarını bir program ve bir meslek üzerine inşâ edemediklerini, neredeyse tüm fırkaların kendilerini şahsiliğe ve kısır çekişmelere adadıkları vurgulanmıştır. Gürçi’ye göre bu durum, bir vakitler İmparatorluğun muhtelif unsurları arasındaki çekişmelerin esasını oluşturan ve gerçekte son derece dar ve geri bir zihniyete işaret eden beyhûde yöntemlerin devamından başka bir şey değildir. Muhaliflerin şimdiye kadar hep gürültü, şiddet ve tahriklerden yana bir hareket içinde bulunduğunu belirten Gürçi, onların bu tavırları görmezden gelinse bile, “*memlekette ne gibi bir nüfuz kazandıkları, mecliste hangi hidemat-ı kanuniye ile kendilerini gösterdikleri, ahali için de ne yaptıkları, halkın tahsil-*

³⁴ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/8, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.29/9.

³⁵ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/8, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.29/9.

i terbiyesi için ne gibi faîdeleri görüldüğü, memlekette talim ve terbiye-i medeniye ve kanuniye namına ne iş gördükleri, azasının vatanperverlik efali olarak ne yararlılık gösterdikleri cay-ı sual kalır” diyerek muhalif fırkaları eleştirmekte ve şu görüşlere yer vermekte idi:

“Muhalif fırkanın kendinden sonra mecliste ve memlekette bıraktığı eser nedir? Hâlbuki biz onları en ziyade gürültü yaptıkları için değil, akîm kaldıkları için ahalinin akl-ı muhakemesine hitap edecekleri yerde cehl ve hırsını muhatap ettikleri için muahaze ediyoruz. Biz diyoruz ki onlar, fikre değil, şahsa hücum ettiler. Millet Meclisi'nin kürsi-i muallâsına getirdikleri itibarsızlıkla ahaliyi oradan umur-ı âzime-i milletin sükûn-vakâr ile rüyet edilmesine mahsus olan o kanungâh-ı mukaddesten soğuttular. O halde efendiler meclise göndereceğiniz vekillerinizin böyle mi yapmasını istiyorsunuz? Memleketimizi bütün kâbuslardan, etrafını muhit olan bütün müşkîlattan kurtulmuş görmek için endişe etmiyor musunuz? Mebuslarınızın sizin menafinizle iştigal ettiğini, akıl ve hikmetle, hamiyetle, fedakârlıkla çalıştığını, meşkûk bir vaziyetin husule getirdiği bütün seyyiat ve rahatsızlıklara ve devam-ı mevcudiyet-i milliyemizi tehlikeye atabilecek olan birtakım tahrikâne hatime verdiklerini görmek istemez misiniz?”³⁶

Bağdat mebus adayı Salih B. Gürçi, seçmenlere seslenirken, onların bugün seçimler yoluyla egemenliklerini icrâ ettiklerini, men ve zecr edilemeyen bir meşru hakkın kullanıldığından bahisle, kendilerinin, geleceğin belirlenmesinde son derece tayin edici rol oynadıklarını hatırlatmakta; muhalif fırkalar ve bu fırkalarla ilgili muhtemel eğilimleri bertaraf etmeye çalışmaktadır. Kendisinin Meclis-i Mebusan'a gönderilmesi konusuna gelince; Gürçi özellikle seçmenlerinin istek ve arzularından ilham aldığına inanan bir kişi olmak sıfatıyla, Meclis-i Milli'de bütün gayretiyle çalışacağını ve daha sakin, daha huzurlu bir siyaset devrinin açılmasına çaba göstereceğini belirtmiştir. Memleketin bir tehlikeli kargaşa durumuyla karşı karşıya bulunduğunu dikkate alarak, fikrî vatanperverlik saîkiyle hareket edip vatanın yükselmesine çalışacağını; *“Meclis-i Milli'nin içinde olsun, dışında olsun, memleketin bütün zekâları, bütün iktidarları arasında hesaplı ve daimî bir iştirak-i mesai, bütün Osmanlıların inzıam-ı muavenetiyle bir ittihat tevlidine çalışacağını”* kaydeden Gürçi, Türkiye'nin Dünya'daki yerini yeniden kazanabilmesi için, bütün evlatlarının ve münevverlerinin sadakat ve yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Meşrutî rejimin bir bakıma hürriyet rejimi olduğu gerçeğinden hareketle zulüm ve korkuya dayalı bir siyasete itibar edilmeyerek, her türlü şiddete düşman olunmasını salık veren Gürçi, *“icra-yı hâkimiyet etmek için*

³⁶ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/9, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.29/10.

tefrik değil, idare etmek için tevhid edilmesinin” önemine dikkati çekmektedir.³⁷ Bugün için çözülmesi gereken önemli sorunlardan birisinin de müslim ve gayr-i müslim anasır arasındaki ahengin yeniden sağlanması olduğuna dikkati çeken Gürci, asayiş problemi olan vilayetlerde sükûn ve emniyetin yeniden sağlanması, ammenin olduğu kadar bütün bireylerin de hürriyetine saygı gösterilmesi lüzumuna işaret etmeyi gerekli görmüştür. Ülkenin hesapsız ve maksatsız bir siyaset takip edebilecek kadar zamanının bulunmadığı, memleketin husule getirdiği bütün faaliyetleri, bütün teşebbüsleri, bütün fikrî ve manevi kuvvetleri birleştirerek “*tedenniye değil, terakkiye sarf etmelidir*” görüşünü savunan Gürci, gerçek anlamda sosyal, iktisadi ve idari ıslahatı vücuda getirmek için, bütün kuvvetlerin ve bütün hüsn-ü niyetlerin önemine işaret etmiştir. Gerçekçi, sorunlara çözüm getiren bir ıslahat girişiminde tereddütlere ve günlük yenilik hamlelerine dayalı bir anlayışa yer verilmemesi gerektiğini belirten Gürci, “*kavanin-i meşrutinin himayesine sığınmış, hatt-ı hareketinde sabit, muamelatında müdebbir ve mütefekkir kuvveti bir hükümetin*” Türkiye’nin ıslahat girişimlerini başarıya ulaştırabileceği kanaatini vurgulamıştır.³⁸

d- Gürci’ye Göre Vilayet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Servetin Arttırılması İçin Gerekli Islahat Çabaları

Salih B. Gürci’nin seçim beyannâmesi, öyle anlaşılıyor ki, sadece seçmenlerine yönelik değildir. Beyannâmesinde dile getirdiği konular dikkate alındığında, Gürci’nin aynı zamanda dönemin yönetici kadrolarına yönelik mesajlar vermeyi de ihmal etmediği görülmektedir. Nitekim beyannâmesinde mevzubahis yaptığı vilayet yönetimine ilişkin açıklamasında, daha ziyade vilayet idâresi kanunu üzerine durması, Gürci’nin bu bahisle seçmenlerinden ziyade yönetici kadroya seslendiğini düşündürmektedir. Yapılacak ıslahatlar konusunda üzerinde şiddetle çalışılması gereken en önemli konunun “*İdare-i Vilayet Kanunu*” olduğunu belirten Gürci, bu kanun üzerinde yapılacak bazı değişikliklerle hali hazırdaki bozuklukların önüne geçilebileceğini belirtmekte; “*nahiye teşkilatı, belediye teşkilatı, meclis-i umumilerin tanzim-i mesaisi, velhasıl vasî miyasta bir adem-i merkezîyet-i idari küşâdı gibi ihtiyaçların hep bu cümleden*” olduğuna dikkati çekmektedir. Adem-i merkezîyet-i siyasiyeye ne derece hasımsa, adem-i merkezîyet-i idareye de o derece taraftar olduğunu kaydeden Gürci, “*merkezîyet-i siyasiyenin milletin teâvün ve tekâfül fikrine,*

³⁷ Gürci, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/10, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/11.

³⁸ Gürci, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/10, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/11.

teşkilat ve intizamına hâdim olacağını” kaydederken, “merkeziyet-i idarinin uzv-ı memleketi beslenmekten men edecek bir maraz” olarak tabir etmektedir. Bu bakımdan nahiye ve vilayetlerin mahalli çıkarlarını ilgilendiren sorunlarda serbest bırakılması, ancak siyasi meselelerde kendilerinin kuvvetli bir şekilde merkeze bağlanmalarının önemi açıkça belirtilmekte ve bu durum, memleket için hayat-memat meselesi olarak değerlendirilmektedir. Umumi meclislerin yetkilerinin dağıtılması, toplantı dönemlerinin sıklaştırılması ve valiler üzerindeki teftişlerin gerçekçi ve işlevsel hale getirilmesi gerektiğini öne süren Gürçi, vilayetlerde uygulanacak ıslahat programı için heyet-i müşavereler teşkil edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Bunların yapılması halinde, dâhili emniyetin sağladığı güvenin de tesiriyle devlet otoritesinin artacağını, böylelikle vilayetlerde bir millî hayatın ortaya çıkarılmasına, hemen her yerde vatanperverlik ocaklarının uyandırılmasına, hasılı adam yetiştirilmesine çalışılmasını tavsiye etmektedir.³⁹ Gürçi, vilayet yönetimine ilişkin ıslahat programının büyük kısmının öncelikle Dâhiliye Nezareti'nin kimi birimleriyle, merkez dairelerde icrâ edilmesinin önemine işaret etmiştir. Belirtilen yerlerde öteden beri süre gelen iltimas ve tavsiye anlayışından kurtularak, sadece ehliyet ve iktidara önem verilmesi, Dâhiliye Nezareti'nde yapılacak büyük bir ıslahatla, Osmanlı Devleti'nin genel idaresi üzerinde olumlu tesirler bırakacağı hususunda Sadrazam ve yeni Dâhiliye Nazırı'nın cesaretlendirileceğini kaydeden Gürçi, açıklamasında “bir cihet daha vardır ki, o da bu Nezaret'in işlerini taksim etmektir, taksim-i âmâl daima iyi bir mahsul verir” diyordu. Bu bakımdan Gürçi, Dâhiliye Nezareti için bir idarî yapılanmaya gidilmesinin yararlı olacağını gerekçeleriyle birlikte açıklamıştır. Buna göre:

- 1- Rumeli vilayetlerine mahsus bir müsteşar (sous-secrétaire d'Etat)
- 2- Anadolu vilayetlerine mahsus bir müsteşar
- 3- Lisan-ı Arabî ile mütekellim vilayetlere mahsus bir müsteşar

“Bu büyük memurların üçü de Dâhiliye Nazırı'nın nezareti altında bulunmalı ve memuriyetlerine de İngiltere'de İskoçya ve İrlanda için olduğu gibi ya mebusandan veyahut ehliyeti tahakkuk etmiş valilerden zevat intihab olunmalıdır. Bu müsteşarlar Meclis-i Vükelaya dâhil bulunmalı ve Meclis-i Mebusana karşı mesul olmalıdır. Bizimki gibi bir memleketteki Dâhiliye Nazırı olan zatın vezaîfi bu derece çok ve ağır ve vilayetlerde yapılacak ıslahat bu derece vasi ve ekseriya vilayetine göre hususidir. Fikr-i kasırânemce Dâhiliye Nazırı'nu o bî-pâyân mesuliyetlerinin bir kısmından tahfif etmek ve kendisine (?) câiz ise birer müstakil muavin-i idarî vermek icap eder. Bu muavinler memur olacakları bir kısım vilayetlerin idaresine ait mesailde kesb-i ihtisas ederek bu

³⁹ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/11, *Franstızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.28/11.

*yüzden kazanacakları tecrübe ile hem vilayetlerin teşkilatını tasrih etmiş, hem de nazırın vazifesini kolaylaştırmış olurlar. Nazır o zaman müstesna ehemmiyeti haiz mesaili tetkik eder. Esasa taalluk eden işlerle uğraşır. Tatbik olunacak ıslahatı, Meclis-i Mebusan'a verilecek kanunlara girecek tedabiri tedkik eder ve her günkü kanunlara girecek işlerin teferruatıyla uğraşmayarak bunları bilâ istisna işin ait olduğu müsteşara havale eder”.*⁴⁰

Bu değişiklik ve idari reformun ülke yönetimi bakımından oldukça yararlı ve daha etkin bir idarî yönetim anlayışının hâkim olmasını sağlayacağını belirten Gürcü, bu düzenlemenin bir başka yararının ise nezaretlere aranacak kişiler hakkında bir kolaylığı beraberinde getirmesi olduğuna dikkati çekmiştir. Bu düzenlemenin önemi nezaretlere idari olsun, siyasi olsun yeteneklerini arttırmaya muktedir kişilerin ortaya çıkmasına izin vermesidir.

Salih B. Gürcü'ye göre Osmanlı toplumunun acilen çözülmesini beklediği bir diğer sorun da umur-ı nafia meselesidir. Hükümetin üzerine düşen görevi layıkıyla yapması halinde mahsulü çoğaltacak, serveti arttıracak ve ülkenin bir nefes almasını sağlayacak gelişmelerin rahatlıkla sağlanabileceğini kaydeden Gürcü, “*halk için en önemli şey politika değil, ekmeğini temin etmek ve yarımından emin olmaktır*” görüşüne yer vermiştir. Halkı fazlasıyla ilgilendiren en büyük meselenin onun işlerine, ticaretine, sanatına ve parasına taalluk eden meselelerdir. Bu nedenle mesail-i teşriyelerini tümüyle bu amaca yönelik bir şekilde yapmaları gerektiği düşüncesini taşıyan Gürcü, Türkiye gibi acınacak kadar fakir olan bir memlekette yeni vergiler tarh etmenin büyük bir hata olduğunu ve hatta bir cinnet olarak kabul edilebileceğini kaydetmiştir. Bu durum karşısında maliyenin iyi yönetilip yönetilememesinin özel bir önem taşıdığının altını çizen Gürcü, memleketin sahip olduğu büyük servet kaynaklarından istifade edilmesi halinde, bütçe gelirlerinin büyük ölçüde artacağına işaret etmekte ve böylelikle en acil ıslahatın yapılabileceğini açıklamaktaydı. Ülkenin servet ve bütçe gelirlerinin artırılması amacına yönelik olmak üzere Bağdat ile mavera-ün-nehir bölgesinde sulama projelerinin bir düzen içinde tamamlanması, yeni yollar açılıp ve nehirlerde seyr-i sefain tanzim ve ıslah edildiği zaman, gelir düzeyi ve refah artışının ne derecede olacağını dikkate almak lüzumunu anımsatan Gürcü, arazinin kıymetini on misli arttıracak olan ziraat usulünün seri bir şekilde geliştirilmesi ve emniyetin sağlanması konusunun da Bağdat için olağan üstü öneme haiz meselelerden biri olduğu görüşünü taşımaktadır.⁴¹

⁴⁰ Gürcü, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/11,12, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.30/12.

⁴¹ Gürcü, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.37/12, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.30/13, *Fransızca nüshasında Mezopotamya tabiri*

Salih B. Gürçi, mebus seçilmesi halinde, dikkate sunmuş bulunduğu bu sorunların halline iki suretle memnuniyet-i vicdaniye hissederek çalışacağını kaydetmektedir: Bunlardan birincisi, mebuslarından menfaatlerine mukayyet olmayı istemek hakkına sahip olan seçmenlerini dikkate almak, diğeri de, vatana büyük bir şevk ve azimle hizmet ifâ edebilmektir.

Seçim beyannâmesinde ülkenin ticaret ve ziraat hayatının geliştirilmesi konularına da giren Gürçi, memlekete bahşedilmiş olan tabii kaynaklar zenginliğinden dahi yeterince istifade edilebilmiş olursa, bütçenin pek çok açıklarının kapanabileceği, ticari münasebetlerin de çok daha iyi bir ilerleme kaydedebileceğine işaret etmiştir. Bununla birlikte Gürçi, “*ticaretimizdeki vüsat ve mahsulâtımızdaki feyz*” dikkate alındığında bu gelişmenin kolay olmadığı düşüncesindedir. “*Bunun da sebebi ne tüccarımızda, ne de ziraatımızdadır. Asıl sebebi vesait-i nakliyenin fıkdanında hükümetin ibkâ ettiği bin türlü müşkülatta velhasıl çürümüş alet ve edevatla tahrik edilen hükümet makinesinin bozukluğunda ve hükümetin ticarete karşı şimdiye kadar gösterdiği kayıtsızlıktadır. Hâlbuki ticaretin tevsii ve muntazaman terakkisi yarından emin olmaya, asayişe ve emniyet-i siyasiyeye mütevakkıfdir ki, hep bunlar şimdiye kadar mevkud kalmıştır*”.⁴² Ticaret ve ziraatte zamanın şartlarına uyum sağlamak ve esaslı bir islahat ve ilerleme programının uygulanması için müstakil bir ticaret nezaretinin gerekliliğini öngören Gürçi, hükümet çevrelerinin de bu görüşüne iştirak etmelerine rağmen, henüz gerekli adım atılmamış olmasını eleştirerek, “*her şeyden evvel kitle-i ahaliye hiç olmazsa en iptidâî halde olsun huzur ve refah-ı maddî temin edilmez ve iktidar-ı malîsi arttırılmazsa, islahata müteallik hiçbir teşebbüste muvaffak olmak mümkün olamaz*” diyordu. Böylesi bir başarısızlığın sonucunun tehdit edici bir tehlike ve kargaşa olacağını kaydeden Gürçi, malî sorunların ülkemizde çok ihmal edilmiş iktisadi sorunlara şiddetle bağlı olduğundan, daha kötü bir duruma sürüklenmeye fırsat vermeksizin mecliste bu durumun hal ve tesviyesi için faaliyette bulunacağını vaat etmiştir.⁴³

e- Gürçi'nin Maarif Meselesi Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri

Seçim beyannâmesinde II. Meşrutiyet Dönemi'nin siyasi problemlerinden ziyade, devlet ve toplumun çözüm bekleyen hayatî sorunlarına odaklanan ve bu sorunlarla ilgili görüş ve düşüncelerin yanı sıra yer yer çözüm önerileri de sunan

---

kullanılmaktadır. Osmanlıca nüshada geçen mavera-ün-nehir tabiri bilinen coğrafi bir terimi değil, nehir ötesi anlamında Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu toprakları ifade etmektedir.

⁴² Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.35/13, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.31/13.

⁴³ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.35/13, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.31/13.

Salih B. Gürçi, maarif meselesini girerken “*mesailin zikrini ikmal etmezden evvel cümlemizi teveccüd edecek ve hepimize aynı derece şayan-ı ehemmiyet olan bir mesele-i mühimme hakkında da fikrimi söylemek isterim ki, Türkiye'nin bütün istikbali bundadır*”. *Maarif-i umumiye*” sözleri ile konunun önemine işaret etmiştir.

Maarif-i umumiye meselesini “*halkın terbiye-i fikriyesi ve mektepler meselesi*” olarak iki yönlü bir sorun şeklinde gören Gürçi, bu hayati mesele ile meşgul olmayan bir kuvvetin, en kutsal görevlerinden birini ihmal etmesi anlamına geleceği düşüncesindedir. Türkiye'nin bugünkü zayıf durumunun cehalet ve bilgisizlik karanlıkları içine gömülüp kalmış olmasından kaynaklandığını kaydeden Gürçi, cehaleti bir milletin başına musallat olan felaketlerin en büyüğü olarak kabul etmekte ve bütün kötülüklerin kaynağı olarak zikretmektedir. Halkı okutmak, her şeyden önce büyük ve eşsiz bir sermaye olan insanları fikrî bakımdan terbiye etmek, aynı zamanda hem siyasi, hem de sosyal ve insanî ihtiyaçları temin etmek anlamına geleceğini belirten Gürçi, milletlerin kendi varlıklarını anladıkları ve yarını temin etmek istedikleri andan itibaren mekteplerini açtıklarını hatırlatarak; “*biz de, eğer memleketimize nur-ı hayat vermek ve âtiyi emin bir nazarla görmek istiyorsak, mülkiyetimize mektepler açalım, yalnız mektepler, Türkiye'yi kurtaracaktır*” tavsiyesinde bulunurken; beyannâmenin Fransızca nüshasında, geleceği kurma konusunda “*...fakat okullar da yeterli değildir, eğitimi de düşünmek gerekir, zira insanı insan yapan eğitimidir*” diyordu.⁴⁴ Halkın özellikle bilinç ve farkındalık düzeyleri bakımından eğitilmiş hale getirilmesinin önemini Fransız gazeteci ve siyaset adamı Spuller'in, “*halkı eğitilmemiş bir ülkede meşrutiyetler/anayasalar, ilk zuhur edecek bir müstebidin yırtıp parçalayacağı, en şiddetli irtica rüzgârlarına uçuracağı kâğıt parçalarından başka bir şey değildir*” şeklindeki sözlerle vurgulayan Gürçi, bir memleketin, bir milletin eğitimi sadece insanî amaçlara yönelik değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve vatanperverâne hedeflere de yönelik olması gerektiğine işaret etmiştir⁴⁵. “*Terbiye-i millette hayatını islah arzusu, sa'yında metaneti, meyl-i itilâ da cesareti vücuda getirir. Kendisine hayat-ı medeniyet vezaifine sadık olmayı öğretilim ve her vakit tekrar edelim ki, milletlerin vicdanı fesada uğradığı ve hüsn-ü vazife-i cebanet veya mülâhaza-i menfaat mahsûlü olduğu vakit, devlet inhitata doğru yürüyor demektir. Binaenaleyh kendimize bir istikbâl yapmak ve ona doğru yükselmemizi tacil etmek istiyorsak, maarif-i umumiyemizi yeni*

⁴⁴ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.35/13, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.31/14.

⁴⁵ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.34/14, *Fransızca nüshası için bkz.* Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.31/14.

usuller, yeni esaslar üzerine ıslah ve onun ihtiyacat-ı milliyemiz nispetinde terakkisini temin edecek kanunlar yapmalıyız.

Salih B. Gürçi maarif meselesi bahsini sona erdirirken, beyannâmesinde dile getirdiği görüş ve düşüncelerin, aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin reform programı olduğunu, kendisinin de başlıca faaliyet programının bunlardan ibaret olacağını belirttiikten sonra, çok önemli görmekte birlikte yeterince bilgi, birikim ve tetkikin bulunmadığını düşündüğü “*müdafa-i milliyeye ait olan mesail-i harbiye ve bahriyeyi başkalarına bıraktığını*” ifade etmiştir.

f- Gürçi'nin Gelecek Yasama Devresine İlişkin Görüş ve Düşünceleri

Salih B. Gürçi beyannâmesinin son bölümünde gelecek parlamento devresinde muhakkak yapılması gereken reformlar, çıkarılması gereken kanunlar ile seçilmesi halinde izleyeceği hareket tarzı hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu çerçevede özellikle “*Kanun-ı Esasiye'ye, maliyeye, adliyeye, maarif-i umumiyeye, tefrik-i kuvvaya, orduya ve umur-ı nafiaya*” gibi pek çok kurum ve kuruluşlarla ilgili kanunlar çıkarılması ve bir takım düzenlemeler yapılması gerektiğini hatırlatan Gürçi, bütün bunların istenildiği şekilde gerçekleştirilebilmesi için, en önemli şartının milletin vekilleri arasındaki ittihat olduğuna dikkati çekmiştir. Bu bakımdan Gürçi, mevcut durumun gerektirdiği reform programının uygulanabilmesi ve milletin maddi, manevi, iktisadi ve fikrî bakımdan ilerlemesi için Meclis-i Mebusan'ın tamamının bu değişime inanmış olmalarının önemine işaret etmiştir. Yapılacak işin pek büyük ve önemli bir iş olduğunu belirten Gürçi, bütün aksamıyla yeni bir Türkiye kurmak için herkesin hamiyet, fedâkarlık ve büyük bir azimle üzerine düşen görevi yapması gerektiğini hatırlatmış ve beyannâmesinin son bölümünde şu görüşlere yer vermiştir:

“*Ben kendi hesabıma, sizde ihtimal ki husul bulamayacak olan ümitler uyandırmaktan, size vaatlerde bulunmaktan ihtar edeceğim. Fakat gerek sizin cümlenize ve gerek bütün memlekete karşı alenen ve namus üzerine eyleyeceğim bir taahhüt varsa, o da mebusluk sıfatının vereceği nüfuzu hiçbir vakit ne benim, ne de bir başkasının menfaati hususiyesi uğruna istimal etmemek (çünkü mebusluk bir meslek değil, bir hizmet-i umumiyedir). Kavanin-i Esasiye'nin himayesi altında olarak Türkiye'nin feyz-i hürriyetle daima terakki ve itilâsına çalışmak ve sizlerin ihtiyacat ve âmâlinize nüfuz ederek kadimden beri menbâ-i medeniyet olan ve öyle de kalacak olan Bağdat'ın menafini elimden geldiği kadar müdafaa eylemektir. Yaşasın Padişahımız ve meşrutiyetperver Türkiye! Yaşasın Bağdat! Yaşasın İttihat ve Terakki!*”⁴⁶

⁴⁶ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.34/14, Fransızca nüshası için bkz. Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.32/15.

Seçim beyannâmesini Osmanlı Telgraf Ajansı Müdürü imzasıyla sona erdiren Salih B. Gürçi, son olarak bir resmini de bahse konu beyannâmesine eklemiştir.⁴⁷ 1912 seçimleri için oldukça iddialı bir şekilde Bağdat mebusluğuna aday olan ve bu yönde iyi bir şekilde hazırlandığı görülen Gürçi'nin Osmanlı Parlamentosu'na seçilemediği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, II. Meşrutiyet Dönemi seçimlerini konu alan çalışmalarda da aktarıldığı üzere, bilinen mebus listelerinde Gürçi'nin ismine rastlanmamaktadır.⁴⁸ Anlaşılan odur ki, Gürçi, beyannâmesinin girişinde her ne kadar dindaşı Sason Efendi'ye karşı bir rakip olmadığını belirtmişse de, yapılan seçimlerde, bir önceki dönemde olduğu gibi, bir sonraki dönemde de mebus seçilmeyi başaracak olan Sason Hasgayl Efendi karşısında başarılı olamamıştır. Elde edilen sonuç, 1912 seçim şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda, İttihat ve Terakki Partisi'nin ağırlık ve tercihini Sason H. Efendi'den yana kullandığından mı, yoksa Salih B. Gürçi'nin seçmenlerince yeterince tercih edilmemesinden mi kaynaklanmıştır? Bu sorulara ilişkin olarak şimdilik sahip olduğumuz belgeler ışığında tatmin edici bir cevap verebilecek durumda değiliz.

Öte yandan, 1914'de Osmanlı Devleti'nin Almanlarla bir ittifaka yönelmesi üzerine Gürçi'nin Osmanlı Devleti'yle ilişkilerinin giderek bozulmaya başladığı görülmektedir. Koloğlu'nun İtalyan Elçisi'nin raporuna dayanarak verdiği bilgiye göre, Gürçi'nin Fransız taraftarlığı ve başka ithamlar nedeniyle “*Bâbiâli, Osmanlı Telgraf Ajansı'nda onun yanına bir Türk müdür yardımcısı yerleştirmeyi tasarlamış, sonra da kendisinin Fransa ile Rusya lehine maddi menfaat karşılığı propaganda yaptığına inanıldığı için Talat Paşa tarafından işten çıkarılmıştır... Kendisi bu ithamları kabul etmemekle birlikte bir süre sonra ayda iki bin liralık ücretle ve Osmanlı Hükümeti'ni İtalyan politikası hakkında haberdar etmek üzere İtalya'ya gönderilmesi, sınırı aşar aşmaz Alman düşmanı faaliyetlerine devam edeceğini, zira bütün hisleriyle Fransa'ya sevgisi bulunduğunu ve hep böyle kalacağını belirtmesi, onun bu dönem ilişkilerinin bir hayli karmaşık*” olduğunu düşündürmektedir.⁴⁹

Salih B. Gürçi'nin Osmanlı Devleti'nde gözden düşmesinde ve önde gelen İttihatçılarla ilişkilerinin bozulmasında Almanlarla yapılan ittifakın yanı sıra, kendisine Telgraf Ajansı vasıtasıyla Alman propagandası yapması yolunda yöneltilen baskıların da büyük bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Harbi-

⁴⁷ Gürçi, Turquie, Nouvelle Série [n.s], v. 9, nr. 29, s.41, Koloğlu 1995, 73. Koloğlu, “21 Ağustos 1918 tarihli New-York Evening Mail gazetesinde kızının da elindeki tek resmi var ve altında şu not bulunuyor: *İdeali için milyonları feda etti. Salih Gürçü Bey'in bu resmi dün 5. Cadde'de çekilmiştir...*” bilgisini aktarmakla birlikte Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde Gürçi'nin Ek-1'de sunulan resmine rastlanmıştır.

⁴⁸ Ahmad ve Dankwart 1975-1976, 4-5; 283; Demir 2007, 383.

⁴⁹ Koloğlu 1995, 72-73.

Umumi'nin kaderinin büyük ölçüde belirlendiği bir dönemde Amerika'da bulunan Gürçi'nin "The Milwaukee Sentinel" gazetesinde bir mülakatı yayınlanmıştır. "Barbar boyunduruğuna karşı sürgünde yaşamayı tercih eden Türk" başlığıyla yayınlanan mülakatta Gürçi'nin, "Alman Büyükelçisi Baron Von Wangenheim'in Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Telgraf Ajansı vasıtasıyla Alman propagandası yapması ve karşılığında önerilen yüksek paraları reddetmiş olduğundan Ajansın Alman ajanlarının kontrolüne geçmiş olduğu, bundan dolayı kendisinin Amerika'da bir mülteci gibi bulunduğu" belirtilmiştir.⁵⁰ Gazete muhabirinin Türk – Alman ilişkileri konusunda düşüncelerini sorması üzerine Salih B. Gürçi'nin yaptığı açıklamalar onun Osmanlı-Alman ilişkileri konusunda Almanya'ya karşı tam bir reaksiyoner tavır içinde olduğunu göstermektedir. Jön Türk Devrimi'nin gerçekleştirildiği sırada Fransa'da bulunduğunu ve Sultan'ın yeğeni Prens Sabahattin'in liberal programını benimseyerek Fransa ve İngiltere ile yakınlaşılması gerektiği düşüncesinde olduğunu kaydeden Gürçi, "Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu bir Alman kolonisine dönüştürmek için Jön Türkleri kullandığını" belirtmiştir. 1909'da Sultan II. Abdülhamit'in hallini müteakip İstanbul'a geri dönerek Osmanlı Telgraf Ajansı'nı kurduğunu hatırlatan Gürçi, Bâb- Âli'nin resmî organı olarak hükümetle uyumlu ve konumu itibarıyla imtiyazlı vasıfları olan bir şahsiyet olarak Telgraf Ajansı'nı kurduğunu kaydetmiş; bu girişimindeki yegane arzusunun "diğer güçlerin burnunun dibinde 25 yıldır devam eden Almanya propagandasından Türkiye'yi kurtarmak" olduğunu belirtmiştir. Bu itibarla Gürçi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi politikasını "körü körüne sürdürülen nationalist ve Germanophile bir politika olarak tanımlayarak bu siyaseti kendi nokta-i nazarının tam karşısı bir anlayış" olarak değerlendirmektedir.⁵¹

1914'ten itibaren gerek Almanlar'ın yaptıkları baskılar, gerekse Osmanlı Devleti'nin Almanlar ile bir ittifaka yönelmesi üzerine Salih B. Gürçi ile devrin yönetici kadrosu arasındaki ilişkilerin bozulması konusu, Fransız gazeteci Marie Guichoux'un, Gürçi'nin kızı Françoise Giroud ile yaptığı söyleşide de belirtilmektedir. Françoise Giroud'nun *Libération* gazetesinde yayınlanan

⁵⁰ "One Turk Who Preferred Exile to the Hun Yoke" *The Milwaukee Sentinel*, 22 Eylül 1918, s.24/33. Gazetede ki iddialara göre İmparatorluğun her yerinde Alman propagandası yapması için Salih B.Gürçi'ye Wangenheim tarafından yıllık 40.000 Mark önerilmiş, kabul görmeyince bu öneri 100.000 Mark'a yükseltilmiştir. Her iki öneri de aşırı derecede Alman karşıtlığıyla bilinen Gürçi tarafından reddedilince, 14 Ekim 1914'de İstanbul Polis Müdüriyeti'ne davet edilen Gürçi'den Ajansı terk etmesi istenmiş ve bundan sonra da Ajans Almanların kontrolüne girmiştir.

⁵¹ "One Turk Who Preferred Exile to the Hun Yoke" *The Milwaukee Sentinel*, 22 Eylül 1918, s.24/33.

söyleşisinde “babasının basın ajansı vasıtasıyla Almanlar’a hizmet etmeyi reddetmiş olduğu için sürgün edildiğini” ifade etmiştir.⁵²

Büyük bir ihtimaldir ki, Osmanlı Devleti bu gelişmelerden sonra Salih B. Gürçi’yi bir şekilde izlemeye alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu cümleden olmak üzere, Gürçi’nin, Temmuz 1916’da Lozan’da toplanmış bulunan Milletler Kongresi’ne katıldığı anlaşılmaktadır. Bern Sefiri’nin 4 Temmuz 1916 tarihli raporunda, “yakınlarda Lozan’da toplanmış bulunan Milletler Kongresi’ne Millî Ajans’ın sabık İsviçre muhabiri Salih Gürçi’nin de katılmış olduğu ve ekli maktûadan da anlaşılacağı üzere menafî-i Osmaniye’ye mugayır ve mahiyet-i müfsid tecvizata haiz ifadatta bulunduğu” bildirilmekte ve gereği için de Hariciye Nezareti Dâhiliye Nezareti’ni bilgilendirmekte idi.⁵³ 21 Kanun-ı Sani 1332 tarihli Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen bir başka yazıda ise Gürçi’nin eşinin tabiiyet belgesini almak üzere Amerika’ya gideceğini beyan ettiği halde, yapılan tahkikatta Paris’e gittiği, Osmanlı tabiiyetine haiz bir kimsenin mevcut şartlar altında Amerika’ya gitmesinin ne kadar doğru olabileceğinin sorgulanması ve bundan sonraki hareketine ilişkin mülahazalar, kendisinin Osmanlı makamlarınca izlenmeye değer görüldüğünü ifade etmektedir.⁵⁴ Bu durum devrin yönetim kadrosunu oluşturan İttihat ve Terakki’nin ileri gelenleri ile bir vakitler aynı program ve hareket tarzı içinde bulunduğunu düşünen Gürçi arasındaki önemli yol ayrımına işaret etmektedir. Salih B. Gürçi’nin bundan sonraki faaliyet ve ilişkileri hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Bildiğimiz bir şey varsa o da, Gürçi’nin 1923 yılı Haziran ayına kadar 7 haftası İstanbul olmak üzere, toplam 13 hafta süreyle Ankara dâhil olmak üzere Anadolu’ya yapmış olduğu bir seyahattir. Paris’te yayımlanan *Le Journal L’Ere Nouvelle* gazetesi, Gürçi’nin Ankara, İstanbul ve Lozan’a yaptığı uzun bir inceleme seyahatından söz ederken, kendisini, “1914’te bütün bir İmparatorluk’ta, Osmanlı İmparatorluğu üzerine çullanacak felaketi öngören ve Merkezi İmparatorluklarla Türkiye’nin ittifakına muhalif olan tek adam” olarak tanıtmakta ve onun Lozan sürecini yaşayan Türkiye hakkındaki değerlendirmelerine yer vermektedir.⁵⁵

⁵² Marie Guichoux, “La Dame De Piques” *Libération*, 07 Octobre 1996, s.1, Salih B. Gürçi’nin kızı, Françoise Giroud, bir dönem Fransız edebiyat, sanat, yayın ve siyaset dünyasında, oldukça etkin görevlerde bulunmuş bir entelektüel, seçkin bir yazar idi. Bir süre Radikal Sosyalist Parti Başkan yardımcılığı görevini de yürüten Giroud, 19 Ocak 2003’te vefat etmiştir.

⁵³ B.O.A. *Hariciye Siyasi (HR. SYS.)*, Dos. No: 2267, Göm. No: 28, 1916.7.4, Salih B. Gürçi’nin Kongre’nin kapanış oturumunda sunduğu önerenin *Le Journal De Genève* gazetesinin 1 Temmuz 1916 tarihli nüshasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

⁵⁴ B.O.A. *HR. SYS.* Dos.No: 2267, Göm.No: 47, 1917.1.20.

⁵⁵ *Le Journal L’Ere Nouvelle* (Paris), 28.06.1923’ten aktaran, Şimşir 1981, I; s.255. Gürçi’nin bu değerlendirmeleri için bkz. Koloğlu 1995, s.73.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk seçim tarihi bakımından olağan üstü bir süreç ve olağan üstü koşulların yaşandığı Mütareke Dönemi'nde yapılan 1919 seçimleri bir yana bırakılırsa, 1912 seçimlerinin Türk seçim geleneği bakımından özel bir yere sahip olduğu herkes tarafından kabul edilen bir görüştür. Bilindiği gibi, 1912 seçimlerinin Türk seçim tarihinde özel bir yere sahip olmasına neden olan başlıca etkenlerden birisi, bu seçimlerin meşruiyetini tartışmalı kılacak ölçüde büyük bir baskı ortamında icra edilmiş olmasıdır. 1912 seçimlerinin bir başka özelliği ise, kimi özel konuma sahip adayların, seçmenlerine kendilerini anlatma ve düşüncelerini açıklama fırsatını bulmuş olmalarıdır. Bu bakımdan çalışmamızda, bir yandan dönemin özelliği, diğer yandan meşrutiyet ortamı ve Jön Türk kadrosu içerisinde özel bir yer ve konuma sahip bir şahsiyet olması bakımından, biyografisinin önemli yönlerini değerlendirdiğimiz Salih B. Gürçi de, seçimlerde Bağdat mebusluğuna adaylığını açıklarken yayınladığı bildiriyle, Osmanlı Devleti'nin aktüel sorunlarını, bu sorunlara ilişkin görüş ve düşüncelerinin yanı sıra, çözümünü elzem gördüğü sorunların hâl çarelerini değerlendirmeye çalışmıştır. Jön Türk Devrimi'yle birlikte ilan edilen meşrutiyetin, dâhili politikalar bakımından olduğu kadar, harici politikalar bakımından da başarılı olması ve yeni rejimin özellikle Fransa gibi ülkeler bakımından destek görmesi için, bir hayli çaba sarf eden Gürçi'nin, sadece İttihat ve Terakki kadrosu içinde değil, bu kadronun dışarıyla da ilişkili olan bireylerinden bir Dr. Nazım Bey gibi, bir Cavit Bey gibi dış çevrelerle belirli bir temas ve ilişkisinin olduğu görülmektedir. Jön Türk Devrimi'nden ve İttihat ve Terakki'den hâlâ liberal beklentilerin bulunduğu bu dönemde, Gürçi'nin gerek İstanbul, gerekse Paris'in siyasi ve etkili çevrelerinde önemli bir isim olduğu dikkati çekmektedir. Kendisinin belirli bir süre ön planda yer alması ve özel bir konuma sahip olmasında, bir süre için Paris'te yayımladığı gazetenin sağladığı konum ve popülaritenin yanı sıra, diğer özel unsurlar ile ilişkilerinin de önemli bir katkısı olmalıdır.

Salih B. Gürçi'nin 1912 seçimlerine aday olurken açıklamış bulunduğu seçim beyannâmesinde ele aldığı konuların, Osmanlı Devleti'nin uzun süreden beri sıkıntı çektiği ve çözümünü beklediği sorunlar olduğu açıktır. Dolayısıyla Gürçi, değindiği bu sorunları sadece gündeme getirmekle ve sorunu tanımlamakla yetinmemekte; ele aldığı sorunlara kabul edilebilir ve uygulanabilir çözüm önerileri de getirmektedir. Beyannâmede gündeme getirilen ve çözümü önerilen sorunların bir başka yönü ise, Meşrutiyet Dönemi'nin gerçekten çözümü aciliyet gerektiren konuların seçilmiş olmasıdır. Bu bakımdan beyannâme hazırlanırken, Gürçi'nin kendi tecrübe ve müktesebatı açık olmakla birlikte, çözümü aciliyet gerektiren sorunlar başta olmak üzere,

kimi konularda kendisinin iyi bir şekilde bilgilendirildiği düşünülmektedir. Bununla birlikte 1912 yılının iç ve dış olayları, bir taraftan Trablusgarb Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar ve Balkanlar'daki kaynaşmalar, diğer taraftan iç siyasi buhranı hatırlatacak ölçüde, ordu ve hükümetler nezdindeki sorunlardan bunalmış bir siyaset, Gürci tarafından gündeme getirilen sorunlara nasıl ve ne şekilde çözüm üretebileceği de bir başka bilinmezliktir.

Öte yandan Salih B. Gürci, Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi olmak için önemli ölçüde çaba sarf ettiği halde, bu girişimini başarıyla sonuçlandıramadığını biliyoruz. İttihat ve Terakki Partisi'nin büyük ölçüde hâkim olduğu bir düzende, en azından Devrim'den beri aynı kadronun önde gelen bir simâsı olarak, Devrimi müteakip Paris gibi merkezde bir gazete yayımcısı ve ciddi çevresi olan bir entellektüel ve bir aksiyoner olarak, İstanbul'da ise, ilkin telgraf ajansı imtiyaz sahibi, sonra da Milli Telgraf Ajansı kurucusu ve müdürü olarak tanıtılabileceğimiz Salih B. Gürci'nin mebus seçilememesine karşın, bir diğer Musevi aday olan Sason H. Efendi'nin seçilmesi, onun siyasi ekonomik çevrelerle, nüfuzlu ve imtiyazlı şirketlerle olan ilişkisini akla getirirse de, bu ve benzeri şüpheler ispata muhtaçtır.

Netice itibarıyla II. Meşrutiyet'in ilânından beri, Jön Türk kadrosu içinde oldukça etkin bir simâ olan ve bu özelliğiyle 1912 seçimlerinin Bağdat mebus adayı Salih B. Gürci ile İttihatçı kadro arasında 1914'ten itibaren bir güven bunalımının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı İmparatorluğu Almanya ile ittifaka sürüklenmek zorunda kalınca, Fransızcı gurup içerisinde yer alan Gürci'nin bu konumunda direnmesi, ilişkilerin gerilmesine ve kendisine yönelik bir takım şüphelerin vehmedilmesine yol açmıştır. Bundan sonraki dönemde istisnâ birkaç konuyla daha gündeme gelen Salih B. Gürci, Millî Mücadele'yi müteakiben, siyasi belirsizliklerin de bulunduğu Lozan sürecinde, Ankara ve İstanbul'da uzun bir süre gözlemlerde bulunduktan sonra Lozan üzerinden Paris'e dönmüştür.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek resmî Telgraf Ajansı'nın kurulmasında, gerekse matbuat hayatından gelmesi vesilesiyle II. Meşrutiyet Devri siyaset ve entellektüel hayatında önemli bir rol oynamış bulunan Gürci, genç yaşında edindiği tecrübe, bilgi ve birikimini 1912 Seçimleri'ne iştirak ederek Meclis-i Mebusan üyesi olarak değerlendirmek istemişse de, bu girişimi âkim kalmıştır. Salih B. Gürci 09 Şubat 1927'de Paris'te Ville-Evrard Hastanesi'nde vefat etmiştir.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (B.O.A.)

- B.O.A. DH. SAİD, Defter No: 125, s.293.
B.O.A. M.V. Dos. No: 130, Göm. No: 73/1-2, 1327-B.25.
B.O.A. M.V. Dos. No: 137, Göm. No: 103, 1328. s.27.
B.O.A. M.V. Dos. No: 147, Göm. No: 1,1328, Z-4.
B.O.A. HR. SYS. Dos. No: 2267, Göm. No: 28, 1916.7.4.
B.O.A. HR. SYS. Dos. No: 2267, Göm. No: 47, 1917.1.20.

2- Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères(Paris) (M.A.E.)

M.A.E., “Fransa'nın Bağdat Konsolosu'ndan Dışişleri Bakanına Seçimlerin Geleceğine İlişkin Rapor”, Turquie, Nouvelle Série[N.S],V.9, Nr.29, s.23(22-24).

M.A.E. “Bağdat Mebusluğuna Namzedliğini Vâz Eden Osmanlı Ajansı Müdürü Salih Gürçi Bey'in Müntehiblerine Beyannâmesi”, Turquie, Nouvelle Série[N.S], V.9, Nr.29, s.41-34 (14 sf.).

M.A.E. “Version Française du Manifeste Électoral Adressé Aux Electeurs de la Circonscription de Bagdad Par Salih B. Gourджи”, Turquie, Nouvelle Série[N.S], V.9, Nr.29, s.25-32 (15 sf.).

b. Gazeteler ve Yayınlanmış Belgeler

- Le Figaro, 20 Avril 1909, s.2.
Le Temps, 21 Avril 1909, s.1.
Libération, 07 Octobre 1996, s.1.
The Milwaukee Sentinel, 22 September 1918, s.24.
The Daily News, 25 September 1918, s.2.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (M.M.Z.C.), TBMM Basımevi, Ankara-1991
Devre: 1, İçtima Senesi: 3, İnikat: 85, s.525-529

c. Kitaplar

- Adler 2011 Laure Adler, *Françoise*, Editions: Grasset & Fasquelle, Paris.
Ahmad 1999 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki Partisi, 1908-1914*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul.
Birinci 1990 Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Furkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Demir 2007 Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Yayınları, Ankara.
Giroud 2006 Françoise Giroud, *Alma Mahler veya Sevilme Sanatı*, Çev. Ayşe Öktem, Pan Yayıncılık, İstanbul.
Kili ve Gözübüyük 1985 Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri, Sened-i İttifak'tan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Salih Tunç

- Lewis 1988 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- Özdemir 2008 Bülent Özdemir, *Fişlenen Türkiye*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Şimşir 1981 Bilal N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi*, T.T.K. Yayınları, c.I, Ankara.
- Topuz 1996 Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Tunaya 1988 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, c.I, İstanbul.
- Turfan 2003 M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Çev. Mehmet Moralı, Alkım Yayınları, İstanbul.

d. Makaleler

- Ahmad ve Rustow 1975-1976 Feroz Ahmad, A. Dankwart Rustow, "II. Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5, ss. 245-284.
- Dumont 1988 Paul Dumont, "Un Organe De Propagande Ottoman: La Turquie Nouvelle(1908-1909)", *Mélanges Robert Mantran*, Ed. Abdeljelil Temimi, Zaghuan /Tunus, ss. 93-108.
- Dumont 2007 Paul Dumont, "La Présence Culturelle Française Dans l'Empire Ottoman À l' Âge De La Compétition Coloniale En Europe(1870-1914)", *Frankofoni*, sy.19, ss. 35-62.
- Koloğlu 1995 Orhan Koloğlu, "Osmanlı Telgraf Ajansı'nın Kurucusu Salih Gürcü", *Tarih ve Toplum*, C. 23 / sy. 134, ss. 69-73.
- Türkdoğan 1987 Orhan Türkdoğan, "Hüseyin Tosun: Bir İhtilâlcinin Profili", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, c. 14, sy. 46, ss. 69-83.

Salih Tunç

EKLER

Ek-1: Salih B. Gürçi'nin Seçim Beyannâmesinde Yer Alan Resmi (M.A.E., Turquie, Nouvelle Série [N.S], V.9, Nr.29, s.25-32).

Ek-2: Salih B. Gürçi'nin Seçim Beyannâmesi (M.A.E., Turquie, Nouvelle Série [N.S], V.9, Nr.29, s.41-34).

بغداد مبعوثغه نامزدلکئی وضه ایدن عثمانلی آژانسى مدبرى صالح کورجى
بکک متخيلرينه بياننامهسى

سربست برملنك حیاتندهكى نظاهرات
شهانكاریدن فورقان کیمه لر واردو. اوتوتیلورکه
رمسبیک پیوندیغه قانم برعماکنک سکونی
یوندن چوق تهلکه ایدر .

دوفرانکوویل

محترم متخيل

شهریکنک اشراقندن بعضیسی مولدم اولار بغداد نهبرى مبعوثغه نامزدلکمی وضع ایچون
برقاج آیدن بری عاجزلى زرده تشبانه . لفق لطف وجميله سی کوسترمشردر .
بونکلیفدن طولانی یک منتدار اولمقله برار شکل وشرافتی تعیین ایده بيلمک اوزره تأمله
احتیاج حس ایتدیکی سزه سولشدم . چونکه اول امرده نامزدلکمک سببفاق دکل واسطه
وذف اوله چغه قانع اولمق ایسترايدم
انتخابات یا لاشدینى جهته قوارقعلیمی وطنداشلمک تقدیرمساحمه کارینه عرض ایدورم .
عاجز ینه قارشو کوستریلن آثار اعتقاد بکا بر وظیفه تحمیل ایدور . اوده وقوع بلان
تکلیفی قبول ایتمکدر .
فقط نامزدلکمک یا کلش تفسیراته میدان ویرمه مسنی ازرو ایتدیکم ایچون بروجه آتی
بعض ایضاحات وریورم .

۱ — سابق مبعوث ساسون اقدینک عین دائره انتخابده بولنسی وایکیمزک موسوی
اوندمن حسبیله نامزدلکمک مقصدی حقدوخلاف مرضیه لر میدان بوله بیلیر . ساسون
اقدینک مزایای منانت اخلاقیه سی . امور تشریبه ده وقوف واقداری هرکدن زیاده تقدیر
ایتدیکم جهته نامزدلکمک اولک نامزدلکنه قارشو دکدر . بالعکس عثمانلی مجلس مبعوثانک
هرشیدن اول حکم و تخریبه ایله متمم ذواه احتیجی اولدیغه قانم اولدیقدن ساسون اقدیدی
سره توصیه اجتناز ایدر .

Ek-3: Salih B. Gürçi'nin Seçim Beyannâmesinin Fransızca Nüshası (M.A.E., Turquie, Nouvelle Série [N.S], V.9, Nr.29, s.25-32).

26

VERSION FRANÇAISE
DU
MANIFESTE ÉLECTORAL

adressé aux Electeurs de la Circonscription de Bagdad

PAR

SALIH B. GOURDJI

Ancien directeur politique du Journal « La Turquie Nouvelle »
Directeur-Fondateur de l'Agence Télégraphique Ottomane.

« On s'effraye du fracas et du tumulte qui accompagnent nécessairement la vie d'un peuple libre ; mais on a trop souvent oublié peut-être, que le silence d'un pays soumis au joug d'un despote est plus dangereux encore. »

DE FRANQUEVILLE.

Honorables électeurs

Quelques notables de votre ville m'ont fait le grand honneur de m'inviter depuis quelques mois à poser ma candidature à la députation de Bagdad dont je suis originaire.

Bien que très sensible à cette proposition j'ai demandé à réfléchir, désirant m'assurer avant tout que ma candidature sera une candidature d'union et non pas de désunion.

Nous voici presque à la veille des élections.

Je livre aujourd'hui ma définitive résolution à l'indulgente appréciation de mes concitoyens. Je ne saurais, en effet, me dérober à la manifestation spontanée de confiance dont j'ai eu l'honneur d'être l'objet et qui me dicte elle-même ma réponse. Elle est affirmative.

Mais comme je tiens à ce que ma candidature ne puisse prêter à aucune équivoque, il me paraît nécessaire d'exposer ce qui suit :

1° La présence sur le même terrain électoral de Sasson effendi, votre député sortant, pouvant donner lieu à des suppositions diverses, sur la tendance même de ma candidature, vu notre commune qualité d'israélité, je tiens à déclarer que personne plus que moi n'estimant les grandes capacités, le loyal caractère et l'incontestable autorité parlementaire de Sasson effendi, ce n'est nullement à la sienne que ma candidature s'oppose. Au contraire, convaincu que la Chambre ottomane a besoin avant

